

81.632.Фя71
С 900

АЛТАЙ ТИЛ

КУУЧЫН-ЭРМЕКТИН БӨЛҮКТЕРИ

Адалгыш	кем?	эмчи	анчы
	не?	эм	ан

Жарталгыш	кандый?	эмдү	анду
-----------	---------	------	------

Солума	мен	бис
	сен	слер
	ол	олор

Глагол	нени эдип јат?	эмдеп јат
	нени этти?	эмдеди
	нени эдер?	эмдеер

кожон — кожонды — кожончылар

кожонду — кожондо

КУУЧЫН-ЭРМЕКТИН БӨЛҮКТЕРИН ЫЛГААРЫ.

АДАЛГЫШ.

1. Куучын-эрмектин бөлүги.
2. Кубулткыжы.
3. Тоозы.

Сууны кечтим. Сууны — адалгыш, нени?

К. к., j. тоо.

ЈАРТАЛГЫШ.

Чанкыр тенгери. Чанкыр — јарталгыш, кандый?
Предметтин өниј көргүзет.

ГЛАГОЛ.

Јараш бичиди. Бичиди — глагол, нени этти? Өдүп
калган действиени темдектейт.

КОНТРОЛЬНЫЙ ЛИСТОК
СРОКОВ ВОЗВРАТА

КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ
ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗЖЕ
УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА

Колич. пред. выдач

З ТМО Т. 3 600 000 З 3212—87

Н. Н. Суразакова, К. К. Пиянтинова

Алтай тил 3 класска

*Алтай Республиканын билим ле үредү комитединин
Экспертный Соведи јөптөгөн*

Алтай Республиканын «Ұч-Сүмер» бичик чыгартузы, 1997

81.632.4'-922'

C 900

Исследовательский
экспедиционный

A2492

Горно-Алтайская
область
им. М. Г. Г. на

5-СНН-АТ-3К

2-чи класста үренигин катап көрүп теренжидери.

Эрмек. Текст. Сөс.

1 таскаду. Журукка тайанып, сурактардын каруузын бер.

1. Журукта балдарга ат адагар. Олор нени эдип жат?
2. Олордын кажызы ла куучындажарга күүнзеп, нени айдат?
3. Слер сананзаар, эрмек кижиге не керек?

Бистин куучыныс эрмектерден туруп јат, эрмектер — сөстөрдөн.

2 таскаду. Кычыр.

1. Сүүнчилү јай божоды.	3. Куштар јангылайт.
2. Күс.	4. Балдар ологго уја...

Берилген сөстөрдин кажызы эрмек болор? Ненин учун? Кандый сөстөрдн эрмек деп айдарга јарабас. Ненин учун? Олорды эрмек эдип кубуларга нени эдер керек? Олорды эрмек эдип айдып бер.

Эрмек санаа-шүүлтени чыгара айтканын көргүзип јат. Ол бир эмезе бир канча сөстөрдөн турар.

Эрмек учына јетире айдылганы үннен билдирет: Күс. Агаштын бүри саргарат.

3 таскаду. Кычыр. Эрмектердин божогонун үнле көргүс.

Сары-Кобы. Јайгыда мында бир де уурт суу таппазын. Онын учун бу јердин ады ондый.

1. Слердин јерде кандый суунын, кырдын ады керегинде билерин, бичип ал.

4 таскаду. Эрмектердин учында темдектерге аҗарып кычыр.

Бу кардын учы-кыйузы кайда? Жаап ла јат, јаап ла јат. Тенери боп-боро. Мөштөр дө ап-апагаш. Эбиреде тып-тымык. Кайран јай!

1. Ненин учун эрмектердин учында башка-башка темдектер туруп јат?

2. Эрмектерде кышкы ар-бүткенди көргүскен сөстөрдү таап береер.

5 таскаду. Кычыр. Канча эрмек? Кажы ла эрмекте кем керегинде айдылат?

Удабас үренчиктер агаштар тарыыр јаан балдар оролор казар оогош класстар ол оролорго агаштарды отургузар јаскыда агаштар јажара берер изү јайда мында серүүн болор.

1. Эрмектерди бичип ал. Кажы ла эрмекте кем эмезе не керегинде айдылганын көргүзип турган сөстөрдүн алдыла чийү тарт.

6 таскаду. Текстти кычыр. Ол канча эрмектен туру?

Түлкү сүмелү ан эмей. Ийт оны тударга ла келзе, түлкү отура түжет. Куйругын ары-бери булгап, эрке көрүп отурат. Ийт оны көрүп, тура түжет. Бу өйдө

түлкү тура жүгүреле, мантай берет. Ийт дезе оныла сүрүшпей жана берет.

(Т. Шинжин.)

Текстке бажалык тургус.

Шүүлтезиле колбулу эки эмезе бир канча эр-мек текст болор. Текстти бажалыктаарга жараар.

7 таскаду. Кычыр.

I. Сыгын айдын баштапкы күнинде бис школго бардыс. Школ журттын учында туруп жат. Оны айландыра жүзүн-жүүр чечектер ле агаштар өзүп жат.

Бу күн школдо байрам.

II. Сыгын айдын баштапкы күнинде бис школго бардыс.

Күн жаркынду тийет. Агаштар саргарып калган. Самолёт кырдын үстиле учты.

1. Кычырганыгардын кажызы текст. Ненин учун?

2. Текстти бажалыктайла бичип ал. Кем эмезе не керегинде айдылганын көргүзип турган сөстөрдин алдыла чийү тарт.

8 таскаду. Текстти бажалыктайла, учына жетире бичип ал.

Ар-бүткен бисти жер-ажыла азырайт, жаражыла кайкадат. Ар-бүткен су-кадык берет.

9 таскаду. Журукты аяктап көр. Сурактарга тайанып, текст тургус.

Жылдын кандый өйи? Койчылар койлорун кайдаар апарып жат? Ийттер нени эдип жат? (Олорго ат ада).
Кандай куштар жылу жер жаар учкулап браат?

10 таскаду. Эки столбикте берилгенин түндөштүр.

Айыл, ада, чечек

Адам айылчыларды уткыды.

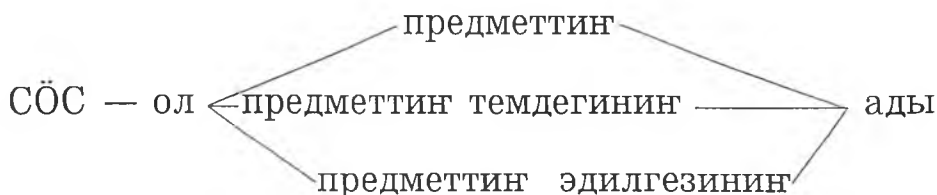
Кызыл, күчтү, ачу

Сүнөр күчтү уулчак.

Каткырат, кычырып жат.

Акам көп бичиктер кычырат.

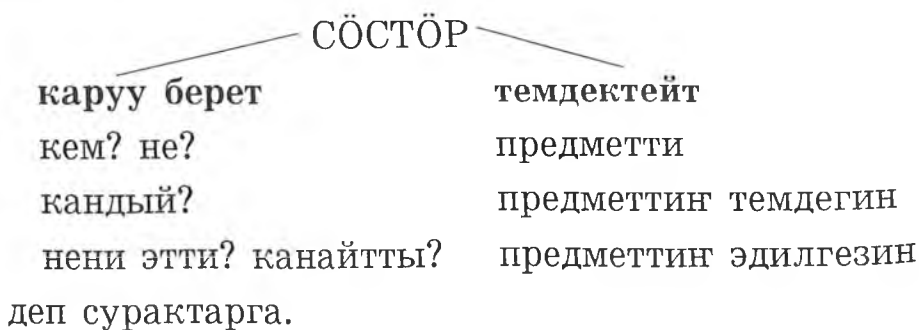
1. Сөс не керектү?
2. Сөс лө эрмектин башказы кандый?

11 таскаду. Сөстөрдү үч бөлүккө бөлип бичип ал.

1. Предметтин ады:
2. Предметтин темдегинин ады:
3. Предметтин эдилгезинин ады:

Чындык, кереес, сөс, чегедек, калта, жанжыгу, најылашкан, жандады, кийди, келип јат, бүүдер, бек, элбек, чоокыр, терен.

12 таскаду. Текстти кычыр.

Томиртка јайы-кыжы учуп јүрөт. Онын тумчугы курч малтадый, кандый ла чөбрөни ойо чокуп ийет. Тили узун, јапшынчан, учы адырманду.

Курт-коңыстарды кайдан ла чыгара тартып алат.
Томыртканы «агаштын эмчизи» деп јолду айдыжат.

Текстти бичийле, предметти ле онын эдилгезин көргүскен
сөстөрдүн алдыла чийү тартып сал.

13 таскаду. Сөстөрдүн учурын јарта, олор кандый сурактар-
га каруу берет.

Кару, каруу, каруул.

1. Кажы ла сөслө эрмек тургузып бичи.

14 таскаду. Предметти темдектеген сөстөрдөн предмет-
тин темдегин, эдилгезин көргүскен сөстөр бүдүрип бичи.

Көргүзү: *иш, иштү, иште.*

Кирее, тус, кузук, самын, кайын.

Сурактардын ордына предметтин темдегин көргүскен
сөстөрдү тургузып бичи.

Көргүзү: *изү јайгы күн, ...*

(Кандый?) күн, (кандый?) чалын, (кандый?) жыл-
дыс, (кандый?) тегенек, (кандый?) нөкөр, (кандый?) энгир.

Эки сөсколбула эрмек тургузып бичи.

Тазылы жаңыс сөстөр.

15 таскаду. Кычыр. Тазылы бир сөстөрдү чыгара бичийле, тазылын темдектеп сал.

Балык эрте таңда жакшы тудулат. Балыкчы балык-ла, талайла жытанат. Олор кышкыда да балыктайт.

Сөстөрдүн түнөй бөлүгүн тазыл деп айдар.

Сөстөрдүн тазылын мындый чийүлө темдек-

теер: кыш, кышту.

Тазылы бир сөстөрдү угы жаңыс сөстөр деп айдар:

балык

балыкчы

балыктайт

угы жаңыс сөстөр

Сөстүн тазылынан өскө бөлүгүн кожулта деп айдар.

16 таскаду. Кычыр. Карарткан сөстөрдү чыгара бичийле, тазылын көргүзүп сал.

Кожон.

Кожон сүүнчилү де, кунукчылду да болот. **Кожон**-ды албаты жебрен өйлөрдөн бери чүмдеген. Көп ко-

жончылар төрөл јерин, алтайын мактап **кожондойт**.
Андый кожондорды албаты эмди де чүмдеп јат.

17 таскаду. Берилген сөстөрдөн угы јаныс сөстөрдн талдап бичи. Тазылын темдектеп сал.

Көргүзү: *бичи, бичик, бичиктү.*

Бичи, таш, бичик, ырыс, илмек, ырысту, малчы, бичиктү, мал, ташту, малда.

Сүт, эм, кыр, баш деп тазылду угы јаныс сөстөр бичип ал.

18 таскаду. Бичи. Угы јаныс сөстөрдн бүдүмиле ылга.

Ийт — кижинин болушчызы. Ийттер малчыларга мал кабырарга болужат. Пограничниктерге өштүлерди тударга болужат. Јуу ойинде санитар-ийттер шыркалу јуучылдарды табарга болушкан.

19 таскаду. Кычыр. Угы јаныс сөстөрдн таап, тазылын јартап бер. Берген сөстөр ончозы угы јаныс па?

Одынды јар, јарган агаш, јаан јар; јоон кас, чечекти кас, каскан јер; кара чач, койу чачту, чач аяк, мячикти чач; јелгир ат, атту кизи, таңма ат.

Кандый сөстөр артып калды, ненин учун?

20 таскаду. Журукты ајыктап көрөлө, берилген эрмектерден куучын тургузып бичи.

Койчы кыйгы-кышкыла бөрү жаар мантаткан. Кенетийин койлордын жанына бөрү једе конгон. Койчы жалаңда кой кабырып жүрген.

Бөрү коркыйла, качып мантаган. Койлор үркийле, бастыгыжа берген. Койлор амыр отогылай берген.

Угы жаңыс сөстөрдин тазылын темдектеп сал.

21 таскаду. Берген сөстөргө учуры жуук сөстөр таап бичи.

Көргүзү: *жыбар, эзин, салкын.*

Жыбар, им, байрам, карануй, жааш.

Үч сөслө эрмек тургузып бичип ал.

22 таскаду. Точкалардын ордына карарткан сөстөрлө угы
јаңгыс сөстөр тургузып бичи.

Көргүзү: *Жорыкчылар ыраак жорыкка атандылар.*

1. Жорыкчылар ыраак ... атандылар. 2. Балдарды
кычырарга ... үредет. 3. Ишмекчилер көп ... машина-
лардын болушыла бүдүргилейт. 4. Талайчы ... жытанат.
5. «Кожондо, ... кожондо, ... ыраак жайылзын».
- (Л. Кокышев.)

ТАБЫШТАР ЛА ТАНЫКТАР.

Үндүлөр ле туйуктар.

23 таскаду. Танмалыкты лаптап көрөлө, сурактардын каруузын бер.

1. Танмалыктан озо баштап табыштарды, онон таныктарды айдып бер.

2. Табыштар ла таныктардын башказы незинде?

3. Алтай танмалыкта канча танык?

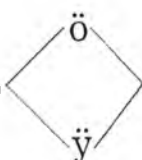
4. Кандый үндү таныктар жүк ле су-алтай сөстөрдө бичилет, кандыйлары өскө тилден кирген сөстөрдө?

24 таскаду. Кычыр. Бичип ал. Үндү табыштарды темдектеп турган таныктардын алдынан чийү тарт.

Чирик, күс, чет, көгөзин, ирик, жип, сары, бөлжирген.

Танмалыкта канча үндү танык?

Танмалыкта үндү табыштар 8: а, о, ө, у, ү, ы,
и, э
үндү таныктар 12: а, о, ө, у, ү, ы,
и, э, е, ё, я, ю

Үндү таныктар су-алтай сөстөрдө бичилет.

25 таскаду. Кычыр.

Балдарга танмалыктан үндү табыштарды темдектеп турган таныктарды талдап бичиир керек болгон.

Аткырдын бичигени мындый болды:

А, Е, Ё, И, О, У, Ы, Э, Ъ, Ь, Ю, Я

Тапкыр дезе үндү табыштарды эжерлеп бичиди.

Тапкырда канча эжер танык болды? Кандый эжерлер?

26 таскаду. Кычыр.

Аткырга ла Тапкырга бу сөстөрдү табарга эптү эдип бичиир керек: албаа, адару, бел, мангыр, төө, өзүм, руль, вагон, значок, футбол, шонкор, икили, жака.

Аткыр айтты: «Бел — балык, албаа — жерлик ан, мангыр — өзүм. Мынайда ла озо баштап балыктардын, онон андардын, онон ары өзүмдердин аттарын бичиик. Ол тушта керектү сөсти табарга жеңил болор».

Тапкыр бир эмеш сананып турала айтты: «Эмеш өскөртө, баштапкы таныгы аайынча бичиик. Озо баштап А, онон Б, онойдо ээчий-деечий бастыра сөстөрдү».

— Же — деп, Аткары жөнсинди. — Сен танмалыкла, мен бойымнын айтканым аайынча бичийин.

Аткардын бичигени кандый болды? Ол бастыра сөстөрдү бичиди бе?

Тапкырдын бичигени кандый болды?

Кемнин бичигенинен керектү сөсти капшай табар? Ненин учун?

Үндү ле туйук табыштардын башказы кандый?

Ўндү табыштарды айтканда, кей јайым чыгат.

Ўндү табыш үйе бүдүрет: о-ро, те-рек.

Туйук табыштарды айтканда, кей буудакталып чыгат.

Туйук табыш алдынан бойы үйе бүдүрбейт.

27 таскаду. Берген сөстөрдү бичип ал. Ўндү табыштардын алдыла чийү тарт.

кол — көл бар — бер ал — ил

28 таскаду. Јарт кычыр.

Пөтүктин кожоңы «ку-ка-ре-ку» деп бис ончобыс билерис. Је пөтүк Германияда «ки-ке-ре-ки», Турцияда «ко-ко-ри-ко», Англияда «ко-кей-дудлду» деп кожондойт дешкилейт.

Сугуштар, бистин укканысла, «кря-кря» деп үнде-нет. Германияда оморды «кар-кар», Англияда «куак-куак», Францияда «куэн-куэн» деп үнденет дежет.

Ненин учун бу куштардын үндери башка-башка?

Куштардын үндери башка-башка, ненин учун дезе албаты оморды бойынын тилинде бар табыштарга келиштире айдып јат.

(Б. Крейцер.)

Алтай тилде ийттин, кастын, уйдын табыштары канайда айдылат? Слердин үренип турган өскө тилдерде омор канайда айдылат?

Карарткан сөстөрдү чыгара бичийле, тазылын темдектеп салаар.

29 таскаду. Сөстөрдү эжерлеп кычыр, үндү табыштарын жартап бер.

кос — көс

кыр — кир

ат — эт

бала — биле

тарак — терек

жыт — жет

Туйук табыштар кандый болот?

Туйук табыштар болор

- үнгүр туйук: б, в, г, д, ж, з, к, й, л, м, н, ң, р
- тунгак туйук: к, п, с, т, ф, х, ч, ш, щ

Эжерлү туйук табыштар:

б,	в,	г,	д,	ж,	з
↕	↕	↕	↕	↕	↕
п,	ф,	к,	т,	ш,	с

Эжери жок туйуктар: ј, й, л, м, н, ң, р

30 таскаду. Сөстөрдү кычыр. Карарткан таныктардын кажызы үнгүр туйукты, кажызы тунгак туйукты темдектейт, айдып бер.

От — одын, тут — тутам, тус — тузак, киш — кижи, тош — тожон.

Сөстөрдүн башталган табыштарынын алдыла чийү тарт. Ол кандый табыш, онын кандый темдектерин билерин? Айдып бер.

31 таскаду. Кычыр. Јук ле эжерлү туйуктардан башталган сөстөрдү бичип ал.

Көктөш, бөднө, талтар, чарлыйак, сангыскан, аңыр, күртүк, мечиртке, шонкор, чай, үкү, уй, конгыс.

32 таскаду. Кычыр. Эжери јок туйуктардан башталган сөстөрдү чыгара бичип, табыштардын алдыла чийү тарт.

Маныр, сула, кой јиилек, јодро, тараан, челгем, роза, чычрана, нөкөр, халат, арба, щётка.

Үч сөслө эрмек сананала, бичип ал.

33 таскаду. Бичип ал. Таныктарды бой-бойыла чын кол-боштыр.

Күн ашты. Эңир кирди. Түмен жылдыстар суркуража берди. Кей там ла сооп туру. Балдар жылу тураларына кирди.

Түмен жылдыстар дегенин база канайда айдарга јараар?

34 таскаду. Кычырала, куучындап бер.

Бичикти алып жүреринин ээжилери.

1. Бичикти уужабас, сындыра тутпас.
2. Бичикти ару чаазынла кыптап алар.
3. Бичиктин өзөгине ручка, карандаш салбас.

4. Страницалардың толықтарын бүктебес.
5. Бичикте таскадулардың, сөстөрдин алдыла чийү тартпас, жүзүн-жүүр журуктар, темдектер этпес.
6. Бичикти ажанып отурза, кычырбас.
7. Библиотеканан алган бичиктерди ойинде табыштырар.

Сен бу ээжилерди бүдүрип турун ба? Бичиктерин кандый?

35 таскаду. Эжерлү к, п, с, ш, туйук табыштардан башталган сөстөр бичип ал.

1. Алтай тилде кандый тунгак туйук су-алтай сөстөрдин бажында турбайт?

2. Ұч сөслө эрмек сананып бичип ал.

36 таскаду. Табыштарды јарт, чоком айдып, сөстөрдн кычыр.

Фуфайка, вулкан, буфет, кофе, завод, самовар, сарафан, Уфа, Якутия, Казань, вратарь.

Бу сөстөрдө кандый тилден кирген табыштар бар?

37 таскаду. Кычыр. Ұнгүр туйук табыштардан башталган сөстөрдн бичип ал.

Барабан, баатыр, будак, город, депутат, јелим, вторник, Зина, меелей, перо, кожон, вагон, Женя.

1. Сөстөрдин бажында турган үнгүр туйуктарды јарт айдып, алдыла чийү тарт.

2. Бир канча сөслө эрмек сананып бичип ал.

38 таскаду. Кычырала, куучындап бер.

Айболит.

Айболит деп эмчи јуртаган. Ол тындуларды сүрекей тын сүүген. Эмчининг айлында койондор, тийиндер, каргаа болгон. Диванда кадалгак ёж, кайырчакта ак чычкандар јаткан. Олордын кажызын ла Айболит кичееп, эмдеп туратан. Бир катап...

Чөрчөктө андарла болгон учуралдардын бирүзин куучындап бер. К. Чуковскийдин база кандый чөрчөктөрин билерин, куучындап бер.

39 таскаду. Кычыр. Узун үндү табышту сөстөрдө канча танык, канча табыш? Таныктардын ла табыштардын тоозынын учун келишпей јат?

Күрерген меестер... күскери јай.

Арба куургандый, аспандар шыркырайт.

Болчок-болчок булуттар көлөткөзи

Ол меестерле јеңил бараткылайт.

Чейненин үрени тарс эдип јарылып,

Тарқырап јерге төгүлгени угулат.

Карарган обоолор өзөктөрдө өскүзиреп,
Каранга карыгып тургандый билдирет.

(К. Төлөсов.)

Поэт ар-бүткенде кубулталарды кандый сөстөрлө
көргүзөт?

Узун үндү табыштар — эки түнөй таныкла
темдектелет
су-алтай сөстөрдө бичилет
сөсти үйеге бөлигенде, бир
үйеде артар.

40 таскаду. Сөстөрдү озо баштап үйелерге, онон жолдон
жолго көчүрери аайынча бөлип бичи.

Көргүзү: *о-ду, оду.*

Буудай, таадак, көө, тайак, мойын, кайын, мыйгак,
суузымак, уйа.

41 таскаду. Сөстөрдү көргүзү аайынча эжерлеп бичи.

Көргүзү: *уур — ур, ...*

Уур, соок, таар, ур, такаа, тар, тооло, жуун, үре,
толо, тура, үүре, туура, жун, така, сок.

1. Сөстөрдүн учуры башка болгону не көргүзөт?
2. Үүре, тар деп сөстөрлө эрмектер тургузып бичи.

42 таскаду. Кычыр. Узун үндү табышту сөстөрдү жолдон жолго көчүрери аайынча бөлип, бичип ал.

Төжимде жүрегим коолойт.

Топшуурдын кылындый согулат.

.

Алтайымда чанкыр энир.

Туулар, суулар чанкыр.

(С. Суразаков.)

43 таскаду. Эрмектерди бичип, узун үндү табышту сөстөрдүн алдыла чийү тартып сал.

Борис Шульгин алтай кожондордын күүзүн бичийт. Онын кожондоры Туулу Алтайла колбулу. Б. И. Шульгин Төрөлин сүүгени, жуучыл-солдат, ар-бүткен керегинде бичийт. Онын «Чабан», «Алтай», «Чегим» деп кожондорун көп балдар билер.

44 таскаду. Берген сөстөрдүн учурын жартайла, олардын учурына келиштире сөстөр кожуп, сөсколбулар тургузып бичи.

Көргүзү: *кичинек чаап, ...*

Чаап, уур, баалу, төөлү, тоолу, кемжүүр.

45 таскаду. Берген сөстөрдө канча учур бар, тарта. Олорло эрмектер тургузып бичип ал.

Жуу, буу.

46 таскаду. Берген сөстөргө «Орфографический сөзлик-тен» узун үндү табышту сөстөр чыгара бичип алаар.

тура —	кол —	ок —
арчы —	куран —	сок —

47 таскаду. Точкалардын ордына керектү таныктарды тургузып, эрмектерди бичип ал.

1. Бис к...н өзөккө түштис. 2. С...наң с...к жыбар согот. 3. Аңчылар ј...н акты өттилер. 4. Жакшы к...чын јол кыскартат.

48 таскаду. Сөстөрдиг учурын, чын бичилерин јартап бер.

Эән, ээк, ээр.

Алтай тилде кандый сөс јүк ле узун үндү ээ таныктан туруп јат?

49 таскаду. Э ле Е таныкту сөстөрдиг чыгара бичип ал.

Көлдөр өңи карарды,
Көс эригер күс келди.

.

Салкындарга тыркырап,
Сары бүрлер учкулайт.

.

Жүре берген жайды жоктоп,
Өзөктөр тымып, ээнзирейт.

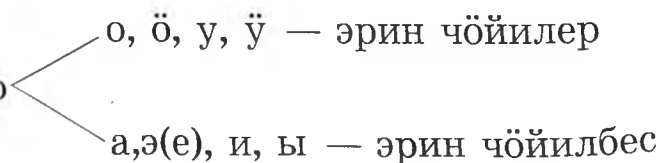
(Э. Палкин.)

Кычырган жолдыктар жылдыг кандый ойине учурлалган?

50 таскаду. Үндү табыштарды айдып, эриндер канайда туружып турганын тундегер.

а,	э(е),	ы,	и
↕	↕	↕	↕
о	ө	у	ү

Үндү табыштардын кажызын айтканда, эриндер чойилет?

Үндү табыштар

51 таскаду. Кеп сөстөрдиг учурин жартап бер. Бичип алала, эрин чойилер үндүлердин алдыла чийү тартып сал.

1. Чын сөс алтыннан баалу. 2. Көп иш этсен, билгир болорын. 3. Айткан сөс — аткан ок.

52 таскаду. Эрин чойилер үндү табышту сөстөрдиг чыгара бичип ал.

1. Кеткин куштар тегерик саска жуулдылар. 2. Чай мөштин төзинде кузук чертип байрамдайт. 3. Изү

јаштанг улам чайдын көзи кызарды. 4. Турналар саста амырады.

53 таскаду. Берген сөстөрдин табыштарын, таныктарын ылга.

Көргүзү: *иш — бир үйе, 2 табыш, 2 танык.*
и — үндү табыш, эрин чөйилбес,
ш — тунгак туйук табыш, эжерлү.

Көс, туу, мал.

54 таскаду. Текстти бажалыктайла, оноң ары бичи.

Алтын күс башталды. Кей ару, жарык. Агаш аразында ...

Бичиген текстте не керегинде айдылат?

55 таскаду. Баштапкы столбикке эрин чөйилер, экинчизине эрин чөйилбес үндүлөрдөң башталган сөстөрдү бичип ал.

Агуна, өбөкө, коңыр, элчи, оошкы, уккур, ирбис, отык, ыжык, үркене, эмдик, үүче, одор, эдиски, ынаар.

Эдиски, ынаар деп сөстөрлө эрмектер сананып бичи.

Табылу, суракту, кыйгылу эрмектер.

56 таскаду. Кычыр. Эрмектерди шүүлтези жанынан түндөштир.

1. Бүгүн тышкары жылу. Бүгүн тышкары жылу ба?
2. Бис эртен амыраарыс. Бис эртен амыраарыс па?

Эрмектер айдылган амадузыла болор:

1. Кандый бир жетирү эдет.	1. Кандый бир сурак болор.
2. Табылу үнле айдылат.	2. Суракты үнле көргүзип айдар.
3. Учунда точка тургузат.	3. Учунда сурак тем-дек тургузар.

57 таскаду. Куучынды керектү үнле чоком кычыр.

— Ада, тус койлорго ачу ба? — деп, Арыскан со-
ныркап сурады.

— А кандый деп бодогон эдин?

— Ачу деп.

— Эмди көрзөн кандый эмтир?

— Тус тату.

— Э-э, балам, кажы ла тынду немеде бойының сүүген курсагы бар.

— Меге конфет — деп, Арыскан айтты.

— Меге калаш.

— А энеме?

— Энеге бе? — адазы сананды. — Энеге... энеге — ончозы.

— Канайып? — Арыскан тың кайкады.

(Т. Шинжин.)

Арысканның сурагына слер кандый каруу беререер?
Куучын кандый эрмектерден туруп јат, нениң учун?

58 таскаду. Керектү темдектерди тургузып, текстти бичип алаар.

А кудаай, бу не болотон Кайында кызыл яблоколор кышкыда кайдан өзүп калган Лаптап көрүп турар болзо, бу кызылтөштөр эмтир Ак кыруга ородып салган кайында кызылтөштөр торт ло кызыл яблоколордый көрүнөт.

Бата-азын, бу кышкы чөрчөктинг јаражын.

(Ј. Кыдыев.)

1. Эрмектердин учында тургускан темдектерди јартап беригер.

2. Тексттен угы јаңыс сөстөрдн чыгара бичийле, бүдүмиле ылгагар.

59 таскаду. Кычыр. Канча эрмек?

Мойло ло Тайгыл.

Адам адын ээртейт Мойло ло Тайгыл сүүнчилү жарышкылайт олор тайга чыгарын сезип јат јолой Мойло өркөлөрлө сүрүжер Тайгыл дезе **аттан** ырабас.

1. Бичип ал. Эрмектерди бой-бойларынан канайда таныдын?
2. Карарткан сөстөрдиг чын бичилерин јартап бер.

60 таскаду. Кычыр. Эрмектердинг учында кандый темдек туру, ненин учун?

1. Бийик кырдын ажызына чыктым —
Бастыра Алтай мынан көрүнөт.
Ба-таа, Алтайымнын јаражын!
Сүүнип кыйгырар күүним келет.
Э-э-э-ээй!

2. Чөлдөр, чөлдөр! Учы көрүнбөйт!

(С. Суразаков.)

Кижинин сүүнгенин, чочыганын, коркыганын көргүзип, тынг айткан эрмектерди кыйгылу эрмектер деп айдар.

Кыйгылу эрмектердинг учында кый темдек туар.

61 таскаду. Кычыр. Эрмектер амадузы, ўни јанынан кандый? Керектў темдектерди тургузып бичи.

Эртен тура кырга чыктыс Батаа, мында кандый јакшы Коо тыттар ла чибилер шуулажат Салкынга јўзўн-јўр чечектер элбендейт А бу не Тийин эмеш пе Онын уйазы кайда не «Ток-ток-ток» эткен не табыш Ол, байла томыртка иштенип турган Ой, туку анда элик мантап өтти Ол бистин табыжыстан коркыган болгодый.

62 таскаду. Ўлгерди јарт, чоком кычырып бер.

— Јаандазам, врач болорым —

Каруузын Сырга јарт айтты. —

Тўни-тўжи иштеерим,

Оору улусты эмдеерим.

— А мен јаандазам,

Инженер болорым.

Ончо улуска

Туралар тударым.

— А мен, балдар, озо ло баштап

Электрочалгы эдер эдим.

Ончо карган улустын өлөгин

Улустанг озо чаап берер эдим.

(П. Самык.)

Сен јаандазан, кем болор кўўнин бар?

Ўлгердин калганчы эки јолын кычыр, ненин учун ол бала анайда айдып јат?

63 таскаду. Кычыр. Куучындап бер.

Жарганаттар күскиде түштүк жаар жүре берет. Кезик-тери кышкыда агаштын көндөйинде уйуктагылайт.

Керткин аңдар, тындулар: момондор, сыгыргандар, көрүктөр кышкы курсагын жайгыда белетеп, ичеендерине тажып алат.

Томыртка ары-бери көчпөс куш. Ол жайы-кыжы өскөн-чыккан жеринде жүрөт. Жүрүминде жүске шыдар «тура» ойып тудат. «Туразы» тапчы көрүнзе, өскө агаш чокуырга уча берет.

База кандый куштын жүрүмү керегинде билерин, куучындап бер.

Кышкыда, тындулар деп сөстөрдү бүдүмиле ылгап сал.

Эрмектин төс лө эчени члендери.

64 таскаду. Эрмектерди кычыр.

1. Жайгы таң эрте жарып жат. 2. Эмил ыраак жолго атанды.

Кажы ла эрмекте кем эмезе не керегинде айдылганын көргүзүп турган сөстөрдү таап бер. Ол сөстөрдүн алдыла чийү тарт.

(Не?) таң
(Кем?) Эмил

бу сөстөр баштаачы болор.

Баштаачы нени эдип турганын, канайтканын көргүзип турган сөстөрдү айдып бер. Ол сөстөрдүн алдыла эки чийү тарт.

Таң (канайып јат?) —————> јарып јат

Эмил (канайтты?) —————> атанды

(Канайып јат?) —————> јарып јат

(Канайтты?) —————> атанды

бу сөстөр айдылаачы болор.

Баштаачы эрмекте кем эмезе не керегинде айдылганын көргүзөт. Баштаачы кем? эмезе не? деп суракка каруу берет.

Айдылаачы баштаачы керегинде не деп айдылганын көргүзөт. Айдылаачы нени эдип јат? канайып јат? канайтты? деп сурактарга каруу берет.

Баштаачы ла айдылаачы — эрмектин төс члендери.

65 таскаду. Ылгерди кычыр.

Јас.

Јас келди.

Јалангдар тынат.

Јалтырт эдип,

Тамчылар тамат.

Жаркыны бадышпай,
Күн каткырат...
Күнүн ле кучыйактар
Күнөткө жуулыжат.

(Б. Самыков.)

Эрмектерди бичибей, баштаачызын ла айдылаачызын
бичип ал. Олор куучын-эрмектин кандый бөлүгиле айдылган?

66 таскаду. Эрмектерди кычырып, учурын түндештир.

1. Тыттар шуулайт.	Коо тыттар шуулайт.
2. Булуттар жылыжат.	Булуттар араай жылыжат.
3. Кастар табыштанат.	Өзөктө кастар табыштанат.

Экинчи столбикте эрмектердин учуры канайда берди?

Эрмекте баштаачы ла айдылаачыдан өскө сөс-
төр эчени члендер болуп јат.

Олор баштаачыны, айдылаачыны ла өскө дө
члендерди јартап јат.

67 таскаду. Эрмектерди кычыр.

1. Меестер јайгы күнле, чечекле јытанат. 2. Алтай-
ыста амыр јыргал өдүп јат.

Эрмектерди бичип, көргүзү аайынча члендериле ылга.

Көргүзү: Эрмекте меестер керегинде айдылат.

Не? меестер — баштаачы.

Меестер канайдат? Жытанат — айдылаачы.

Жытанат неле? күйлө, чечекле — эчени члендер, айдылаачыны жартайт. Кандый? күйлө, чечекле — жайгы — эчени член, эчени членди жартайт.

68 таскаду. Текстти кычыр. Сурактардын ордына келишкедий сөстөрдү тургузып бичип ал.

Тузалу өлөңдөр.

Көп эмдерди (неден?) эдип жат.

Андый өлөңдөр (кайда?) өзөт. (Кем?) эм эдетен өлөңдөри жууп жат. Жууган өлөңдөрдү олор аптекага (канайдат?).

Анайда балдар (кемнин?) су-кадыгын корулаарга болужат.

Керектү сөстөр: *улустын, табыштырып жат, балдар, өлөңнөн, кырларда, меестерде, жаландарда.*

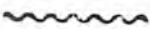
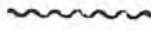
Баштапкы эки эрмекти члендериле ылгагар.

69 таскаду. Эрмектерди бичип, члендериле ылгагар.

Тенери бүгүн булутту. Соок эмес. Боро туман аралдын үстүндө үргүлөйт. Агаштар ак кыруга бүркөткөн. Олор жылу жайды түжөнгилейт.

Үргүлөйт деп сөскө учуры жуук сөс айдып бер.

70 таскаду. Бу эрмектердин схемазын кычырып бер.

1. _____ _____ .
2. _____ , _____ _____ .
3. _____ _____ .

Схемалардын бир-бирүзине эрмек тургузала бичип алаар.

71 таскаду. Сөстөрдү келиштире тургузып, эрмектерди бичигер.

Токтоп калды, жааган, эртен тура, тўниле, кар. Тор-коло, кыралар, ак, жабылды, јаландар, јенгил, көөшпөк, јуңындый, кар, кастың.

Эрмектерде төс члендердин алдыла чийү тартып салыгар.

72 таскаду. Берилген сурактарга тайанып, эрмек керегинде кыска сочинение бичигер.

1. Эрмек кижиге не керектү?
2. Эрмек деп нени айдар?
3. Эрмек ле сөс канайда башкаланат?
4. Эрмектердин учында нениң учун башка-башка темдектер турат?

75 таскаду. Кычыр. Эрмектерди бичип, сөстөрдин колбузын көргүскени аайынча жартап бер.

1. Кырада койу арба жайканат. 2. Меесте кар эрте кайылат. 3. Жаскы суулар жарадынан ажынат.

Көргүзү: Кырада койу арба жайканат.

76 таскаду. Берилген сөстөрдөн эрмектер тургузып бичи. Кажы ла эрмекте баштаачынын ла айдылаачынын алдыла чийү тарт.

Түн, таң, күн, улус, ишмекчилер, маскалу, станоктор, иш, өтти, жарыды, чыкты, ойгонды, жуулды, чатылдашты, шуулай берди, кайкай берди.

Көргүзү: Түн өтти. Таң жарыды.

77 таскаду. Кычыр.

Жас.

Жас. Күндер узайт. Меесте койлордын жолдоры тамырланып карара берди. Тош куйагын суулар чачкылайт.

Жас келген де болзо, же кезикте соок салкындар согуп ийгилейт. Бу кыштын ачынып, жаска чугулданып турганы. Тал-түште күнет жердин кары кайылып, кобыжиктен кичинек суулар жолдолот.

Јас. База ла көрзөн, јердин үсти јажарып, чечектер бисти сүүндирер. Агаштар бүрчик сыргаларын тагынды.

Јас кандый да сан башка јаркынду өй.

(В. Тоенов.)

Куучынды база катап кычирала, план аайынча изложение бичи.

План:

1. Јастын баштапкы темдектери.
2. Јас ла кыштын тартыжузы.
3. Јаскы агаштар.

Изложениюе бойыннын көргөн јаскы темдектерди кожуп бичи.

78 таскаду. Ўлгерди јарт, чоком кычыр.

Эртен тура.

Күнүн ле эртен тура
Ижине улус баргылайт.
Бой-бойлорыла удур
Јакшылажып тургулайт.
— Јакшылыкту тагла! — деп,
Радионон јакшылажат. —
Ару тенгери, агару күн!

Андар-куштар сүүнижет.
Эртен тура, эртен тура,
Эбире јакшы, сүүнчилү!

(*Ј. Кыдыев.*)

Эрмектердин учында турган темдектерди јартап бер.

79 таскаду. Точкалардын ордына керектү сөстөрдү кожуп бичи.

Балдар ... барды. ... салкын сокты. Агаш ортозынан ... айу чыгып келди. Ээчиде ... балдары чыкты. Айунын эки балазы ... сууга јакшы эжинди. Эне айу оларды јараттан көрүп турды.

Керектү сөстөр: *көлгө экскурсияга, кенетийин соок, терен, јаан күйрен, оогош.*

Эрмектерде төс члендердин алдыла чийү тарт. Берилген эрмектердин схемазын тургус.

1. Эзин чечектерле јытанат. 2. Мен төртинчи класска көчөрим. 3. Бис адама јылкылар айдаштыс.

80 таскаду. Куучынды кычыр.

Слонды үредип алганы.

Анчы јаан оро јазады. Ол орого бир слон түшти. Ородогы слон аштады, суузады. Анчы ого курсак экелди. Је слон өштүзинен курсакты албады.

Эки кўннинг бажында аңчы ого база курсак эжелди. Эмеш јобожый берген слон узун тумчугыла курсакты алды. База бир канча кўннинг бажында слон аңчыга үрене берди.

Аңчы ороның түбине тоормоштор, тобрак, бүүр, будактар чачты. Терен оро бир эмештен тайызай берди. Учы-учында слон ородон чыгып келди. Аңчы слонды айлына ээчидип апарды.

Слон аңчыга јакшы болушчы болды. Ол узун тумчугыла уур тоормошторды тажыйт. Јаан таштарды кодорот, суу экелет.

Куучынды база катап кычыр. План тургузала, изложение бичи.

81 таскаду. Эрмектерди бичип ал.

1. Сары чечекте адару јорголойт. 2. Адам тайгадан келди. 3. Түштүктен јылу эзин согот.

1. Төс члендердин алдынан чийү тарт.

2. Калганчы эки эрмекте сөстөрдin колбузын чийүүлер ажыра көргүзип сал.

82 таскаду. Сөсколбулардагы сөстөрдin колбузын чийүүлерле көргүзип бичи.

Чанкыр экран, солок јер, ак-чек иштеер, узак куу-

чындаган, сурактар сурады, кеткин куштар, радиононукты, бичигин солыды.

Кöргүзү: *Жаскы* ← *күн*.

Сöскөлбулардын бир-бирүзиле эрмек тургузып бичип ал.

83 таскаду. Берген сөстөрдөн сөскөлбулар тургузып бичип ал.

Газет, жарма, койу, жең, жол, конго, күзүңи, узун, үңгүр, тапчы, нөкөр, чындык, бычак, курч, үңгүр.

Кöргүзү: *Жаңы газет*,

84 таскаду. Кычыр.

Компьютер — ол не? Компьютер нени эдип билер?

Компьютерди улус жаан, көп тоолорлу бодолголорды бодоорго сананып тапкан. Табынча улус компьютерди жаңыс та бодолго бодоорына эмес, космосто керептерди, жүзүн-жүүр машиналарды, керек десе бүткүл заводторды башкарага үредип алган.

Компьютер айылда да жаан болужын жетирет.

Компьютер бастыра улуска: үредүчиге, врачка, инженерге, композиторго, агрономго — ончозына керектү.

Үредүчиге, врачка деп сөстөрдү чыгара бичийле, бүдүмиле ылгап сал.

Компьютер деп сөсти үйелерге бөлип бичи, јарт, чын кычырып бер.

85 таскаду. Јарт, чокум кычыр.

Јылдыс түшкен түндерде
Јинттер мени ойнотон.
Јажыттарын кулакка
Комыс согуп айдатан.

Чалгыдан эткен тилимде
Куулгазынду кожон бар.
Јажу, јымжак үнимде
Јүрек јымжаар ийде бар.

Талып билбес тилимди
Тататтырбай тартыгар,
Ээлгир үндү бойымды
Эринге салып ойногор.

(А. Ередеев.)

1. Јажыттарын деп сөсти аайлаганарды јартап беригер.
2. Ийде деп сөсти учуры јуук кандый сөслө солыырга јараар.
3. Карарта базылган сөстөрдү чыгара бичийле, тазылын темдектеп, чын бичилерин јартап береер.

86 таскаду. Кычыр. Текстте не керегинде айдылган?

Эзендикте Карай деп ийт бар.

Карай иженчилү најы ла каруулчык. Айылдын јанына өскө мал-ашты јууктатпас. Бистин мал-ашты кайда ла танып ийер.

Карай — сагышту ийт. Эрген-энгир кой айдайт, ат кабырат.

(А. Ередеев.)

Текстте тема бар.

Текстте не керегинде айдылганы онын темазы болор.

87 таскаду. Текстти кычыр.

Буланаттын јалбрактарын улус озодон бери чай эдип ичкен. Ол күбүр тобракту јерде јакшы өзөт.

Буланатты орус улус «кипрей», «иван-чай» деп адагылайт.

1. Тексттин темазы кандый? Ого бажалык бер.

2. Буланат керегинде база нени айдарга јараар, текстке кожуп бичип алаар.

88 таскаду. Кычыр.

Текстте эрмектер учурыла бой-бойыла колбулу, бир теманы јартайт. Баштапкы эрмекте айдылганын экинчи эрмек оноң ары улалтат. Кажы ла эрмек алдында турган эрмекти толтырып јат. Онойып, озор ончозы автордын айдарга сананганын биске јетирет.

Чөрчөк — куучын, үлгер — ончозы тексттер.

(Т. И. Тамбовкина.)

1. Текст неден туруп јат?

2. Текстте эрмектер бой-бойыла кандый? Тексттин аңылу темдеги кандый?

Сөстин бүдүми.

Сөстин тазылы ла кожултазы.

89 таскаду. Кажы ла эки сөсти колбоштырып бичи.

Көргүзү: *сууга барды, ...*

суу, бар

уй, бер

кожон, кожондо

калаш, кес

айак, ур

шар, ойно

черт, кузук

чаазын, кес

Сөстөрдү ненин болушыла колбоштырдын?

Кожулталар башка-башка учурлу болор:

сөс бүдүрер

не?

мал

кем?

малчы

кандый? малду

нени эт? малда

сөс кубултар

не?

мал

неге? малга

нени? малды

неле? малла

Сөскө бир эмезе бир канча кожулта кожулар;

кеме лер

кеме лер ди

кеме чи лер дин

Кезик сөстөр жүк ле тазылдан турар: ыш, тош.

Сөс кубултар кожулта эрмектеги сөстөрдү колбоштырып жат: бөс, арчы — бөслө арчы.

90 таскаду. Бичи. Точкалардын ордына керектүү кожулталарды тургус.

Библиотека.

Бистин школдо библиотека бар. Библиотека... бичиктер көп. Мен библиотека... бичидип алдым. Библиотека... бичиктерин чебер кычырып, ойинде табыштырып турум.

Кожулта не керектүү?

91 таскаду. Эрмектерди бичип, угы жаңыс сөстөрдү бүдүмиле ылгагар.

1. Бичикти бичиичи бичийт, кычыраачы кычырат. 2. Улусты эмчи эмдейт. 3. Бисти бичикке үредүчи үредет.

92 таскаду. Берген кожулталардын болужыла улустын ижин темдектеген сөстөр бүдүрип бичигер.

-чи, -чы, -ичи, -өчи, -ачы, -ечи.

Эки сөслө эрмек тургузып бичийле, члендериле ылгагар.

93 таскаду. Кычыр. Эрмектерди бичип, карарткан сөстөрдин кожулталарын темдектеп сал.

1. Кару балдар, **үредү** жеңил иш эмес.
2. **Үредүге** оройтыбай, **үредүчининг** сөзүн угуп, жакылтазын бүдүрүп турар керек.
3. Бичик кижини көпкө **үредет**.

94 таскаду. Кычыр. Сөстөрдин учуры түнөй бе, жартап бер.

Кызыл бөс	ачу яблоко	терен суу
кызылзымак бөс	ачузымак яблоко	терензимек суу
кып-кызыл бөс	ачу-ачу яблоко	терен-терен суу

Бойыгар бого түнөй темдектер айдып беригер.

95 таскаду. Карарткан сөстөрдө канча кожулта бар, жартап беригер.

Турналар кайкамчылу **куштар**. Буттары узун, куйруктары быжыраш. Турналар учардан озо секирип мантагылайт. Онон **канаттарыла** талбып, учуп чыгат.

96 таскаду. Точкалардын ордына керектү кожулталарды кожуп, эрмектерди бичип ал.

Кей эзинеке жараш чечектер... жайкап ийди. Олор эзинеке... солун кожон кожондоп бердилер. Жараш жанар агаш... бүриле, өлөң... бажыла жыңырай берди.

1. Кандый кожулталар коштын?
2. Эрмектерден озо угы жаңыс сөстөрди, онон учуры жуук сөстөрди айдып бер.

97 таскаду. Башка-башка кожулталардын болужыла угы јангыс сөстөр бүдүрээр. Ол сөстөрлө куучын тургузып бичигер.

98 таскаду. Куучынды бичийле, угы јангыс сөстөрдин тазылын темдектегер.

Кыш — балдардын сүүген өйи. Кышкы төннөн јыңылаарга кандый јакшы!

Кышкы соок кыштуда малга коркымчылу эмес.

Бис кыштаарга белен!

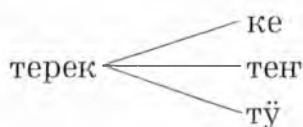
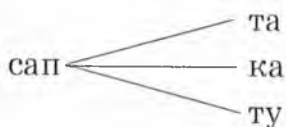
Угы јангыс сөстөрдин учурын јартап береер.

99 таскаду. Берилген сурактарга тайанып, «Сөстин бүдүми» деп куучын бичигер.

1. Сөс кандый бөлүктөрдөн турат?
2. Тазыл нени көргүзөт?
3. Сөстө тазылдан өскө база кандый бөлүктөр бар? Олор не керектү?

Сөстин кожулталарын чын бичири.

100 таскаду. Схемада сөстөрдү кычыр. Олордын тазылы кандый табышка токтогон, кожултазы кандый табыштан башталган?

Бойың база мындый кожулталу сөстөр бичип ал.

Сөстин тазылы тунгак табышка токтозо, кожултазы
база тунгак табыштан башталар: куш — ка
кӧс — тӧр
— тыт — тан

101 таскаду. Керектӱ кожулталарды кожуп, эрмектерди бичип ал.

1. Бистин јурт.. больница бар. 2. Калын кара булут..
кӱнчыгыш јаар јылыжат. 3. Танмалык.. одус јети танык.
4. Ырыс.. јаалаккай уулчак.

Кандый табыштан башталган кожулталар коштын, ненин учун?

102 таскаду. Сӧстӧрдин тазылы кандый табыштарга токтогонун
ајарып кӧр, керектӱ кожултаны скобкадан талдап бичи.

мӧш (тӧ, дӧ)	самолёт (дор, тор)
кап (ту, ду)	чечек (тӱ, дӱ)
шкаф (да, та)	самын (да, та)
јааш (ду, ту)	јол (то, до)

103 таскаду. Сӧстӧрдин тазылын ла кожултазын айдып бер. Олор-
дын кажызы ла кандый табышка токтогон, кожултазы кандый та-
быштан башталган, јарта.

обооны	уулды	кӧрди
сууда	анга	корумда
тӱлкӱни	тараанла	койло

Сӧстин тазылы ӱнгӧр туйукка эмезе ӱндӱ табышка ток-
тогон болзо, кожултазы ӱнгӧр туйуктан башталар: ый-ла,
ӱн-гӧр, ада-лар.

104 таскаду. Сөстөрди бүдүмиле ылга. Олордын тазылы кандый табышка токтогон, кожултазы кандый табыштан башталган?

Анда, чаапка, сыгыннын, агастый, анырлар, туманду, балдардын.

105 таскаду. Кычыр. Бичип ал. Точкалардын ордына тургускан кожулталарды темдекте, чын бичилерин жарта.

Күн жабызайт. Агаш.. көлөткөзи там узайт. Тым. Жаңыс ла терен өзөк.. ичинде Башкөс.. суузынын шуула.. табыжы угулат.

Башкөс деп суу бистин республикада кайда агып жат?

106 таскаду. Кычыр. Карарткан сөстөрдин кожулталары ненин учун тунгак туйуктан эмезе үнгүр туйуктан башталат?

Сүттий ак кар жаап ийди. Турналар **састан**, жалаңдардан жаңгылап баштады. **Койчылар** тайганан түшкүлөп келдилер. **Уйдын** фермазы база көчүп келди. Обоолор анда-мында карарып тургулайт.

Карарткан сөстөрди чыгара бичийле, бүдүмиле ылга.

107 таскаду. Берилген кожулталарды кандый табышка токтогон сөстөргө кожорын?

Көргүзү: *үлгер — лер, ...*

...лер,	...дар,	...ко	...та
...лор,	...дер	...ке	...те

108 таскаду. Берилген сөстөрлө эрмектер сананып бичи.

Тыт, тытты, тыттын, тыттан, азык, азыкка.

Сөстөрдин чын бичилерин жартап бер.

109 таскаду. Кычыр. Скобкадагы таныктардын керектүзүн тургузып, куучынды бичи.

Борсыктар.

Жол(д, т)ын кырында үч төңөш турды. Төңөш(т, д)өрдүн үстинде өлү жылан, чычкан(т, д)ар, бака жатты. Бу борсык(т, д)ын кышка белетеген азыгы. Борсык(д, т)ар кышкыда кезикте ойгоноп, белетеген курса(к, г)ынан жип аладылар.

110 таскаду. Точкалардын ордына керектү кожулталарды тургузып, эрмектерди бичи.

Айу.

Айулар ончозы ичеген.. кыштабай жадылар. Кузукту жылда айу кар түшкенче арка.. жүрет. Качан теренг кыш көндүксө, мөш.. төзине кызынып жада берет. Кар.. кыш.. соок ого не де эмес.

Сөстин тазылы токтогон туйук табышты чын бичири.

111 таскаду. Таныктарды бой-бойыла чын колбоштырып, эрмектерди бичип ал.

1. Кырдын бажы куу туман.
2. Койоннын изи танылу.
3. Менин карындажым кичинек.

112 таскаду. Кажы ла эш сөстөрди кычырып, тазылын ла кожултазын айдып бер.

кып — кыбы	көс — көзи	тарак — тарагы
ат — ады	жүс — жүзи	тиш — тижи
от — оды	баш — бажы	оос — оозы

Сөстөрдө кожулталар кандый табыштан башталат?

Сөстин кожултазы үндү табыштан башталза, тазылынын учындагы тунгак туйук бойынын эжер үнгүр туйугына көчөт: тиш — тижи, учук — учугу.

113 таскаду. Тунгак туйук үнгүр эжерине көчөр эдип, сөстөрди кубултып бичи.

Өдүк — өдүги, бичик — ..., газет — ..., канат — ..., тус — ..., кеп — ..., калаш — ..., кебис —

114 таскаду. Берилген сөстөрдүн алдына менин, сенин, онын деп сөстөр тургузып айт. Бичип ал.

Урок, тумчук, бөс, төгөш, эт, жаак, төжөк.

Сөстөрдүн тазылы токтогон тунгак туйуктар канайтты?

115 таскаду. Керектү таныкты скобкадан талдап бичип ал.

1. Алтын-Көлдүн жаражын кайкап көрдим. 2. Байрам чазыннанг эткен кере(п, б)ин сууга божотты. 3. Чейненин че(к, г)и ыраактан кызарат. 4. Ат тыны(ш, ж)ы куу туман, албаты жү(с, з)и кызыл өрт.

116 таскаду. Сурактарга каруу бер.

1. Уроктордын кийнинде сен нени эдип турун?
2. Чөлөө ойди канайда өткүредин?
3. Кандый бичиктер кычырадын?
4. Не керегинде кычырарга сүйп жадын?

Сөстин бүдүмин катап көрөргө керектү сурактар ла жакылталар.

1. Сөстин тазылы деп нени айдар?
2. Сөстин кандый бөлүгүн кожулта деп айдар?
3. Кандый табышка токтогон тазылга тунгак туйуктан баш-
талган кожулта кожулар? Темдектер айдып бер.
4. Кандый табышка токтогон тазылга үнгүр туйуктан баш-
талган кожулта кожулар? Темдектер айдып бер.
5. Тунгак туйук кандый учуралда үнгүр эжерине көчөр?

117 таскаду. Куучынды кычыр. Берилген планды тузаланып, куучын-
дап бер.

Төнгөн жынтылаганы.

Кышкы айас күн турды. Журттын учында төндө балдар-
дын сүйүнчилү табыжы угулат. Анда көп балдар жуулган. Олор
чанактарына отуруп, төнди төмөн жынтылап турдылар. Чечен
чанагынан антарылып, карга жыгылды. Балдар оны көрүп,
каткырышты. Чечен база каткырды. Ончозынан тын Ак-Көл
деп ийт сүүнди. Ол үрүп, төнди төмөн мантап турды.

112 таскаду. Кажы ла эш сөстөрди кычырып, тазылын ла кожултазын айдып бер.

кып — кыбы	кös — кöзи	тарак — тарагы
ат — ады	jүс — jүзи	тиш — тижи
от — оды	баш — бажы	оос — оозы

Сөстөрдө кожулталар кандый табыштан башталат?

Сөстин кожултазы үндү табыштан башталза, тазылынын учындагы тунгак туйук бойынын эжер үнгүр туйугына көчөт: тиш — тижи, учук — учугу.

113 таскаду. Тунгак туйук үнгүр эжерине көчөр эдип, сөстөрди кубултып бичи.

Öдүк — öдүги, бичик — ..., газет — ..., канат — ..., тус — ..., кеп — ..., калаш — ..., кебис —

114 таскаду. Берилген сөстөрдүн алдына менин, сенин, онын деп сөстөр тургузып айт. Бичип ал.

Урок, тумчук, бös, тönөш, эт, јаак, төжök.

Сөстөрдүн тазылы токтогон тунгак туйуктар канайтты?

115 таскаду. Керектү таныкты скобкадан талдап бичип ал.

1. Алтын-Кöлдүн јаражын кайкап көрдим. 2. Байрам чазыннан эткен кере(п, б)ин сууга божотты. 3. Чейненин чече(к, г)и ыраактан кызарат. 4. Ат тыны(ш, ж)ы куу туман, албаты jү(с, з)и кызыл öрт.

116 таскаду. Сурактарга каруу бер.

1. Уроктордын кийнинде сен нени эдип туруң?
2. Чөлөө ойди канайда өткүредин?
3. Кандый бичиктер кычырадың?
4. Не керегинде кычырарга сүүп жадың?

Сөстин бүдүмин катап көрөргө керектү сурактар ла жакыталар.

1. Сөстин тазылы деп нени айдар?
2. Сөстин кандый бөлүгүн кожулта деп айдар?
3. Кандый табышка токтогон тазылга тунгак туйуктан башталган кожулта кожулар? Темдектер айдып бер.
4. Кандый табышка токтогон тазылга үнгүр туйуктан башталган кожулта кожулар? Темдектер айдып бер.
5. Тунгак туйук кандый учуралда үнгүр эжерине көчөр?

117 таскаду. Куучынды кычыр. Берилген планды тузаланып, куучындап бер.

Төһнөн жыгылаганы.

Кышкы айас күн турды. Журттын учында төндө балдардын сүүнчилү табыжы угулат. Анда көп балдар жуулган. Олор чанактарына отуруп, төнди төмөн жыгылап турдылар. Чечен чанагынан антарылып, карга жыгылды. Балдар оны көрүп, каткырышты. Чечен база каткырды. Ончозынан тын Ак-Көл деп ийт сүүнди. Ол үрүп, төнди төмөн мантап турды.

План.

1. Кандый күн турды?
2. Балдар кайда жуулды?
3. Олор нени эттилер?
4. Эң артык не сүүнди?

**Эрин чөйилер үндүлөрдү сөстөрдө
чын бичири.**

118 таскаду. Сөстөрдү кычыр. Сурактардын каруузын бер.

Ö — з ү — м к Ö — б ү — к ö — лүм — т И_к
 — р — м б — р — к ö — мө — л И_к

1. Сөстөр канча үйелү?
2. Сөстөрдиг баштапкы үйезинде кандый үндү табыш?
3. Экинчи, үчинчи үйеде кандый үндү табыш бичилтир?

Эки үйелү сөстин баштапкы үйезинде эрин чөйилер О болзо, экинчи үйеде Ъ, үчинчи үйеде И бичилер.

119 таскаду. Кычыр. Сөстөрдү үйелерге бөлип бичи.

өскүс

колболу

төгүн

төрөгөн

нөкөрлик

көлөткө

Эрин чөйилер үндүлөр кандый үйелерде бичилтир, жартап бер.

120 таскаду. Бу сөстөрдиг чын бичилерин эске алын.

то — г **У** с
о — д **У** с
о — р **У** с

бо — з **У**
о — д **У**
ю — й **У**

Берилген сөстөргө келишкенче предметти, предметтин темдегин көргүскөн сөстөр кожуп бичи.

121 таскаду. Кычыр. Точкалардын ордына керектү таныкты тургузып бичи.

1. Өзөкт..р чыкту туманды жабынып алган үргүлөп жаткылады.
2. Сүмерлердин баштары кўнге кўск..дий жалтырайт.
3. Эне Алтайдын ўстинде кōжōг..дий кōк ынаар турат.
4. Мōштōрдō тобоголор саргарып кōр..нет.

Колболу сөстөр.

125 таскаду. Кычыр.

1. Бу жылды бис ундыбазыс.	Быжыл журтта жаны школ ачылды.
2. Одын жарар малтага сап эттим.	Одынжаргыш малтанын сабы жоон.
3. Кобыда чет агаш өзөт.	Ол кобыны улус Четтү-Кобы деп адайт.

Баштапкы столбикте карарткан сөстөрдүн тазылын көргүс. Ол ло тазылду сөстөрдү экинчи столбиктен таап бер.

Экинчи столбиктеги сөстөр эки тазылду.

Эки тазылду сөстөрдү колболу сөстөр деп айдар.

Колболу сөстөр бичилер:

жаба	башка	чийүчек ажыра
колчанак	уй саачы	ада-эне

126 таскаду. Эрмектерди бичийле, колболу сөстөрдүн тазылдарын темдекте.

1. Алтайдын арка-туулары аң-кушка бай жер. 2. Аңчы жаш карла жоонмойын истеп барды. 3. Кан-Оозы жараш жер. 4. Бийик жерлерде эртен-эңир туман турат. 5. Эртен тура кей серүүн.

127 таскаду. Кеп сөстөрдүн учурын жартап бер, бичип ал. Колболу сөстөрдүн чын бичилерин айдып бер.

1. Ары-бери жайылба, артык сөс айтпа. 2. Кижжи жаражыла болбос, кылык-жаңыла болор. 3. Жаманнын жолы жайтак, жаңкылыгы адаркак.

128 таскаду. Ўлгерди кычыр. Колболу сөстөрдү табала, тазылдарын айдып бер.

Соок-Таадак.

Жаңы жылда энирде
биске айылдап келди.
Ойын-жыргалду балдарга
ончозына сыйлар экелди.
Барбак сагалду айылчыны
бийе-ойынга кычырак.
Келер жылда жыргалыска
катап келгей Соок-Таадак.

(В. Качканаков.)

129 таскаду. Сөстөрдүн тазылдарын темдектеп бичи.

Кызылгат, уй жиилек, темир жол, Мөндүр-Соккон, колхоз,
оңылдык, бүгүн.

130 таскаду. Берилген колболу сөстөрдү таблицага келиштире бичи.

Жаба бичилер	Башка бичилер	Чийүчөк ажыра бичилер
бешжылдык	уул бала	Горно-Алтайск
. . .	. . .	. . .

Кыс бала, эје-јесте, Кош-Агаш, күнбадыш, күнчыгыш,
Туулу-Алтай, таш көмүр, темир жол, јашөскүрим, кылык-јанг.

Бойын база сөстөр кожуп бичи.

131 таскаду. Бу сөстөр кандый тилден кирген? Олорло эрмектер сананып бичи.

Кинотеатр, стенгазет, самолет, электрокайчы, спортклуб, теплоход.

132 таскаду. Кычыр. Колболу сөстөрдү чыгара бичийле, чын бичилерин жартап бер.

1. Кижн жер-алтайла колбулу. Ар-бүткенди чын тузаланары онын агару кереги. 2. Агаш кезеечилердин куучыны жап-жарт угулат. 3. Сымылтынын арка-тууларында жүзүн-жүүр ан-куштар бар. 4. Жинжи энезинин колы-буды: тура жалмаар, аяк-казан жунар, чай азар.

133 таскаду. Берген сөсколбулардан колболу сөстөр бүдүр.

Көргүзү: сегис жыл үредүлү школ -- сегисжылдык школ.

Суу алар жер, одын жарар жер, колболышкан сөстөр, кол арчыыр бөс, колло тартар чанак, аяк салар жер, кол чабышканы угулды.

134 таскаду. Төрөл сөстин уругында кычырып турган тексттен колболу сөстөр чыгара бичип ал, тазылдарын темдектеп сал.

135 таскаду. Кычыр. Колболу сөстөрлү эрмектерди чыгара бичип ал.

Кадрин деп ыраак өзөк. Бого улус ас жүрет. Бу алтайдын жолы да кату.

Кадрин ичине мал семиртерге эптү.

Көлдөрдө көк-өлө балыктар. Кызылгат — кызыл өрт. Эр-

тен-энгир туулардан карап турар сыгындар. Эки карындаш мында кой кабырат.

(А. Ередеев.)

1. Бичип алган эрмектерде төс сөстөрдин алдыла чийү тарт.
2. Колболу сөстөрдин тазылын темдектеп сал.

Куучын-эрмектин бөлүктөри.

136 таскаду. Кычыр.

Лодро, ойноп жат, бичийт, сары, кар, ат, кезип жат, ачу, өлөн, чичке, көргөн, чалын, серенке, шофер.

Сөстөрдү мынайда бичи:

Предметтин адын көргүскөн сөстөр (кем? не?): ...

Предметтин темдегин көргүскөн сөстөр (кандый?): ...

Эдилгени көргүскөн сөстөр (нени эдип жат?): ...

Тилде бар сөстөр нени темдектеп турганынан улам бөлүктөргө бөлинет. Ондый бөлүктөр куучын-эрмектин бөлүктөри деп адалат. Куучын-эрмектин бөлүктөри: адалгыш, жарталгыш, глагол, солума.

Предметтерди темдектеп кем? эмесе не? деп сурактарга каруу берип турган сөстөрдү адалгыш деп айдар. Адалгыш — куучын-эрмектин бөлүгү: *ан, анчы, куш* деп сөстөр — адалгыштар.

Предметтин темдегин көргүзүп, кандый? деп суракка каруу берип турган сөстөрдү жарталгыш деп айдар. Жарталгыштар — куучын-эрмектин бөлүгү.

Предметтин эдилгезин темдектеп турган сөстөрдү глагол деп айдар. Глаголдор нени эдип жат? канайып жат? канайдар? нени эткен? канайткан? деп сурактарга каруу берер.

Глагол — куучын-эрмектин бөлүгү.

137 таскаду. Кычыр. Берилген сөстөр кандый куучын-эрмектин бөлүктөрү болор? Оны канайда билдин?

Сап, сапта, сапту, сок, согым, күч, күчтү, кыра, кырала, кырачы, үн, үнгүр, чел, челде, челдү, чайык, чайыкту, сес, сезим, сескир.

Сөстөрдү үч столбикке бичи: адалгыштар, жарталгыштар ла глаголдор.

Сөс куучын-эрмектин кандый бөлүгү деп билип аларга, ого сурак тургус, ол сөс нени темдектеп турганын жартап ал: предметти бе, предметтин темдегин бе айса эдилгени бе.

138 таскаду. Кычыр. Угы жаңыс сөстөрдү көргүзү аайынча бичи.

Көргүзү:	адалгыш	жарталгыш	глагол
	күн	күндү	күнде

Күн, күнде, күндү, кай, кайчы, кайла, бије, бијеле, бијечи, најы, најылык, најылаш, најылу, каткы, каткыр, каткымчылу, каткычы.

139 таскаду. Ылгерди жарт, чокым кычыр.

Ончо улустар иштерине мендейт.

Машиналар мантайт,

тракторлор күүлейт.

Эбиреде туулар

тындаган тургулайт.

Олордын үстине күн

күлүмзиренет.

(II. Самык.)

Эрмектерди бичибей, жүк ле адалгышты ла оныла колбулу гла-
голды чыгара бичип ал.

Глаголдын сурактарын коштой скобкада көргүс.

140 таскаду. Табышактарды кычыр. Тапкан сөстөрдү бичип ал.

1. Өлөн берзе — жибес мал,
өзөккө түшсе — арыбас ат.

--	--	--	--

2. Ороон улус жок,
Городтор туралар жок,
Талай суу жок.

--	--	--	--	--

3. Тил де жок, тиш те жок,
Колго алза — куучынчы.

--	--	--	--	--

Бичип алган сөстөр куучын-эрмектин кандый бөлүгү болор?

141 таскаду. Эрмектерге жарталгыштар кожуп бичи.

Көргүзү: *Кыш башталды. Соок кыш башталды.*

*Кыш башталды. Тенериле булуттар жылыжат. Салкын со-
гот. Кар айланыжып түжет.*

Жарталгыш жок ло жарталгышту эрмектерди түндештирип көр.
Жарталгышту эрмектер кандый? Жарталгыш не керектү?

142 таскаду. Эрмектерди бичийле, учуры аайынча колбулу адалгыш ла јарталгыштын алдыла чийӱ тартыгар.

Попыштын маалазында кандый ӱзӱм јок! Анда кызыл јаакту помидорлор, кат-кат тонду капуста, чербек ичтӱ огурчын, сары чачту кӱнкузук та бар.

(К. Тепуков.)

143 таскаду. Бу чечектердин ӱни, бӱдӱми кандый? Јарталгыштардын болужыла ол керегинде бичигер.

Кӱргӱзӱ: Кӱӱктаман јаскыда эрте чыгат. Кӱӱктаман кыска, је јараш, чанкыр ӱндӱ чечек.

Чейне, кандык, кӱнчечек.

144 таскаду. Берилген адалгыштарга келишкедий јарталгыштарды талдап бичигер.

Сахар ... , тус јай ... , кыш
Чаазын ... , көмүр аарчы ... , курут
Бөс ... , тере учук ... , буу

Керектүү јарталгыштар: чичке, калын, изүү, ачу, жоон, жука, соок, амтанду, кара, јымжак, ак, кату.

Бичиген јарталгыштар учурыла кандый?

145 таскаду. Эрмектерди бичип, глаголдордын сурактарын коштой скобкага бичи.

Боро кушкаш кеткин куш эмес. Ол бир ле јерде јайлайт, кыштайт. Боро кушкаш кейле јүк ле алты јүс метр учат. Онын учун ол ыраак учуштарга канайып чыдашсын.

146 таскаду. Сөстөрдү келиштире тургузып, эрмектерди бичигер.

1. Чаналу, јыңылап, балдар, јат. 2. Түжүп јат, күскиде, јалбрактары, агаштардын. 3. Кар, кыш, јаскары, кайылып јат. 4. Тайгада, аңчылар, јат, аңдап.

Эрмектерде төс члендердин алдыла чийүү тартып сал.

147 таскаду. Бу темалардын бир-бирүзиле 4—5 эрмектен турган куучын бичип ал.

Темалар: «Бистин класс», «Менин сүүген ойыным», «Јурттын библиотеказында».

148 таскаду. Кычыр.

Колхозтын ижи.

Колхозтын ижи көп. Тракторист кыра сүрет, аш үрендейт. Олор малга өлөң тартат. Малчылар малын өлөңдөйт, сугарат. Олор чеден-кажагандарын арчыйт. Уй саачылар уй саайт, уйлар азырайт. Строительдер туралар, дворлор, кажагандар тутат. Колхозчылар ошон до көп иш бүдүрөт.

Колхозчылар нени эдип турганын көргүзү аайынча бичи. Глаголдордун алдыла чийү тарт.

Көргүзү: Тракторист (нени эдет?) кыра сүрет, аш үрендейт, ...

Уй саачылар:

Малчылар:

Строительдер:

Адалгыш.

149 таскаду. Озо кем? ошон не? деп суракка каруу берип турган адалгыштарды таап, чыгара бичип алыгар.

Кей, садучы, садыш, бөрүк, өрүм, көдүрилет, кайчы, тооргы, чапкыр, шофер, эмдейт, саду, эмчи, кабырат, тырмуушчы, койу.

Бичип алган адалгыштар нени темдектеп турганын жартап береер.

Алтай тилде улусты темдектеп турган адалгыштар кем? деп суракка каруу берет.

Кижинен өскө предметтерди темдектеп турган адалгыштар не? деп суракка каруу берет.

150 таскаду. Бу сөстөрдин кажызы адалгыш? Канайда билдин?

тар — таар	јыра — јыраа	кар — каар
јун — јуун	јаш — јааш	эр — ээр
јон — јоон	арчы — аарчы	ок — оок

Сөстөрдин чын бичилерин јартап бер.

151 таскаду. Бу сөстөргө «Орфографический сөзликтен» угы јаныс сөстөр чыгара бичип алыгар.

баа, бакча, бала.

1. Бичип алган сөстөрдин тазылдарын темдектеп салыгар, адалгыштардын алдыла чийӱ тартыгар.

2. Угы јаныс бир бөлүк сөстөрлө эрмектер сананып бичигер.

152 таскаду. Берилген сөстөрдӱн эрмектер тургузып бичи. Кем? не? деп сурактарга каруу берип турган адалгыштардын алдыла чийӱ тарт.

1. Агаш, койон, кенетийин, аразынан, чыга, мантады.

2. Акам, болуп, шофер, мениӱ, иштейт.

3. Адам, столго, бичикти, јангы, салды.

4. Таадам, кижиге, мениӱ, јалтанбас.

Адалгыштардын тоозы.

153 таскаду. Баштапкы ла экинчи столбиктеги эрмектерди эштеп кычыр.

Ат чеденде туру.

Столдо аяк туру.

Аттар чеденде туру.

Столдо аяктар туру.

Бистин уй сүттү.

Ўренчик школго барат.

Јаан суу агат.

Бистин уйлар сүттү.

Ўренчиктер школго барат.

Јаан суулар агат.

Карарткан адалгыштар незиле башкаланат?

Аттар деп сөстө ненин учун эки т бичилген?

Карарткан адалгыштарды көргүзү аайынча бичип ал. Экинчи стол-
бикте сөстөрдүн кожултазын көргүс.

Көргүзү: Јаңыс тоо
 ат

Көп тоо
 аттар

Адалгыштар

Јаңыс тоодо

ло

көп тоодо турар

от

оттор

тон

тондор

такаа

такаалар

154 таскаду. Кычырала, куучындап бер.

Кош-Агаш.

Кош-Агаш — байлык јер. Мында койлор, эчкилер, төөлөр, сарлыктар өскүрип јат. Чөлдөрдө лө тууларда јунма, ирбис, кочкорлор, тарбагандар ла өскө дө аң-куш көп.

Куучынды бичип ал, көп тоодо турган адалгыштардын кожулталарын керектү чийүле көргүзип сал.

155 таскаду. Адалгыштарды көп тоого тургузып бичи.

јиит — јииттер

јыраа — јыраалар

көөш —

меелей —

уулчак —

кынҗы —

җыл —

örgöö —

Көп тоонын кожулталарынын чын бичилерин аҗарып көр, җартап бер.

156 таскаду. Кычыр. Көп тоодо турган адалгыштардын кожултазын айдып, чын бичилерин җарта.

Ирбис.

Ирбис казыр ан. Ол бийик тууларда, улус жүрбес таскылдарда жүрет. Ирбистер оок андарды ла куштарды тудуп азыранат.

Туулу Алтайда ирбистер Чолушманда, Курайдын тууларында ла Кадыннын сындарында јолыгат. Олордын тоозы эмди сүрекей астаган. Онын учун ол анга чебер, киленкей болор керек.

157 таскаду. Кычырала, куучындап бер.

Ёлка.

Бис ёлкага белетенедис. Баштапкы класс жүзүн-жүүр өңдү чаазыннан узун илжирме этти. Экинчи ле үчинчи класстар башка-башка ойынчыктар жазаган.

Жаңы жылдан бир күн озо ёлканы жарандырып баштадыс. Жаан барбак чибиге ойынчыктар илдис. Жараш тийиндер, айучактар, койондор, слондор, сагыскандар, наадайлар, онон до өскө көп ойынчыктар чибиге чыккылап алды. Жараш илжирме чибини үч катап эбирип курчаарга жеткен. Эмил Шукакович ёлкага электрический лампочкалар илип койды.

Ончо балдар жуулып келди. Кенетийин ёлкада жүзүн өңдү оттор күйүп чыкты. Ойын-жыргал баштала берди.

Көп тоодо турган адалгыштарды столбикке бичи. Ол ло адалгыштарды жаңыс тоого тургузып, коштой бичи.

Көргүзү:	Көп тоо	Жаңыс тоо
	<i>класстар</i>	<i>класс</i>

* * *

158 таскаду. Куучынды рольдорло јарт, чокым кычыраар.

Ёж ло койон.

Апагаш јымжак тонду койонок ёжко айтты:

— Сенин кийимин кандый кадалгак!

— Мени тегенектерим ийттерден, бөрүнөн аргадап јат. Сеге јараш тонын болужат па?

Койонок каруузына јүк ле үшкүрди.

(К. Ушинский.)

Койонок ненин учун ўшкўрди?

Койон керегинде жангыс ла көп тоодо турган адалгыштарла тузала-
нып, куучын бичип ал.

159 таскаду. Жарт, чокым кычырала, бичип ал. Таныктарды чын кол-
боштыр.

Эзендик болзын самындар,
эптү-жакшы жышкыштар,
коларткыштар, щёткалар,
койу тиштү тарактар!

(К. Чуковский.)

Ўлгерде бар адалгыштардын чын бичилерин жартап бер.

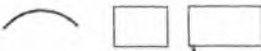
160 таскаду. Берилген адалгыштарга келишкедий кожулталарды
кожуп бичип ал.

Жуун, маргаан, санаа, журт, меес, эне, карган, каргаа, эје,
үредү.

Керектү кожулталар: -лер, -лар, -дар, -тар, -тер.

161 таскаду. Кажы ла схемага ўч адалгыштан бичип ал.

Көргүзү: тыттар, кыстар, тондор.

1.
2.
3.

162 таскаду. Сөстөрдү бүдүмиле ылга.

Көргүзү: *салкындар*,

Нөкөрлөр, ойынчык, эчкилерге, уулчактардын, кiske, маныр, чанактар.

163 таскаду. Ылгерди јарт кычыр. Көп тоодо турган адалгыштарды чыгара бичип, кожулталарын анылап көргүс.

Јерин көр.

Ак салкындар шуулаган

Ак таскылдар, сындар.

Амыргызы сыылаган

Айпак мүүстү сыгындар.

Албатынды көр:

Ак малы одорлорго јайылган

Амыр иштү јурттар.

(II. Самык.)

«Айпак мүүстү сыгындар» дегенин канайда аайладың, јартап бер.

Ненин учун поэт албатызын «Амыр иштү јурттар» деп айдат?

Адалгыштардын кубулткыштарла кубулары.

164 таскаду. Кычыр. Карарткан адалгыштарга сурактар тургузып бичип ал.

Бистин школ јангы. Бис **школдын** јанына чечектер өскү-
рерис. **Школды** ару-чек тударга ончо балдар кичеенет. Олор
школго кирер алдында өдүктерин јакшы арчып алгылайт.

Школдон жанар алдында класстын ичин жуунадып салгылайт.
Бистин школдо үренерге жакшы.

165 таскаду. Кычыр. Агаш деп адалгышты сурактар аайынча кубултып, эрмектерди бичи, кожултазын көргүзип сал.

Агаш — алтайыстын байлыгы. (Не?) жердин чыгын чеберлейт. (Неден?) чаазын, мебель, кижиге керектү өскө дө эдимдер эдилет. (Неден?) кееркемелдер эдерин албаты эмдиге ундыбаган. (Нени?) чебер тузаланып, ойинде отургызып турар керек.

Адалгыштар өскө сөстөрлө колбошкондо, кожултала-рын кубултып турар. Андый адалгыштар башка-башка сурактарга каруу берет.

Адалгыштардын сурактар аайынча кубулганын кубулткыштарла кубулганы деп айдар.

Алтай тилде жети кубулткыш.

Төзөөчи	кем?	не?
Энчилеечи	кемнин?	ненин?
Береечи	кемге?	неге?
Көстөөчи	кемди?	нени?
Өмөлөөчи	кемле?	неле?
Жерлеечи	кемде?	неде?
Чыгытту	кемнен?	неден?

Кубулткыштардын адын ла сурактарын үренип ал.

166 таскаду. Кычыр. Чычрана деп адалгыштын сурактарын коштой скобкага бичип сал.

Чычрана.

Чычрана — эм јиилек. Чычрананын јиилектери кичинек, сары. Чычрананы јууры јенил эмес.

Чычрананан эм сүркүш, јүзүн-јүүр суузындар белетейт. Ўзин оору улус ичет.

167 таскаду. Куучынды кычырала, план аайынча бичи.

Сахарды тату свёкладан эдет. Свёкла сахар эдер заводто көп машиналар ажыра өдөт.

Бир машина свёкланы јылу суула јунат, экинчизи оны кертет. Кертилген свёкланы изүү суулу бактарга саларын база машина эдет. Мында свёкланан тату сок алынат. Ол сокты тын изиткенде, койу сироп боло берет. Аңгылу машиналар дезе сироптон сахарды айрыйт.

План.

1. Сахарды неденг эдет?
2. Заводто свёкланы канайып жазайт?
3. Сиропты канайып алат?

Адалгыштар кубулткыштарла кубулар ээжи

Адалгыштардын кубулар таблицазы.

Жаңыс тоо.

Тунгак туйуктарга токтогон	Ўнгүр туйуктарга токтогон	Ўндү табыштарга токтогон
Т. Көс	күр кой	арба
Э. көс-тин	күр-дин кой-дын	арба-нын
Б. көс-кө	күр-ге кой-го	арба-га
К. көс-ти	күр-ди кой-ды	арба-ны
Ө. көс-лө	күр-ле кой-ло	арба-ла
Ж. көс-тө	күр-де кой-до	арба-да
Ч. көс-төн	күр-ден кой-дон	арба-дан

168 таскаду. Таблицада адалгыштардын кубулткыш кожулталарын тундеп, сурактарга каруу бер.

1. Тунгак туйукка токтогон адалгыштарга кандый табыштан башталган кожулталар кожулар?
2. Ўнгүр туйукка токтогон адалгыштарга кандый табыштан башталган кожулталар кожулып кубулар?

3. Ұндұ табышка токтогон адалгыштарга кандый табыштан башталган кожулталар кожулып кубулар?

169 таскаду. Адалгыштарды кубулткыштарла кубултып бичи.

Јен, тус, чакпы, кандык.

Кубулткыштын кожулталарын темдектеп сал.

170 таскаду. Кычыр. Төзөөчи кубулткышта турган адалгышты айдып бер.

Орой күс. Кар жаады. Јалаңдар, кырлар ак карла бүркелди. Тыт агаштардын будактары суйуй бергендий. Олордын курч ийнелери какталып калган.

Ыраакта төңдөр иле көрүнөт. Јаңыс ла беленин кып-кызыл каттары кардын үстинде тееркегендий тургулайт.

(И. Сабашкин.)

Эрмектерден јүк ле төзөөчи кубулткышта турган адалгышты колбулу глаголло кожо чыгара бичип ал.

171 таскаду. Бичип ал.

1. Күндер там ла соойт. 2. Күнүн ле эртен тура јер, көөлмөк, суулар тонуп калат. 3. Күскиде көлгө суугуш, кас, аңыр амырап отурат. 4. Кышкы каникулдар божоды.

Төзөөчи кубулткышта турган адалгыштын алдыла бир чийү, глаголдын алдыла эки чийү тартып сал.

Төзөөчи кубулткышта турган адалгыш эрмекте нени көргүзип јат?

План.

1. Сахарды неден эдет?
2. Заводто свёкланы канайып жазайт?
3. Сиропты канайып алат?

Адалгыштар кубулткыштарла кубулар ээжи

Адалгыштардын кубулар таблицазы.

Жаңыс тоо.

Тунгак туйуктарга токтогон	Ўнгүр туйуктарга токтогон	Ўндү табыштарга токтогон
Т. Көс	күр кой	арба
Э. көс-тин	күр-дин кой-дын	арба-нын
Б. көс-кө	күр-ге кой-го	арба-га
К. көс-ти	күр-ди кой-ды	арба-ны
Ө. көс-лө	күр-ле кой-ло	арба-ла
Ж. көс-тө	күр-де кой-до	арба-да
Ч. көс-төн	күр-ден кой-дон	арба-дан

168 таскаду. Таблицада адалгыштардын кубулткыш кожулталарын түндеп, сурактарга каруу бер.

1. Тунгак туйукка токтогон адалгыштарга кандый табыштан башталган кожулталар кожулар?

2. Ўнгүр туйукка токтогон адалгыштарга кандый табыштан башталган кожулталар кожулып кубулар?

3. Ўндў табышка токтогон адалгыштарга кандый табыштан башталган кожулталар кожулып кубулар?

169 таскаду. Адалгыштарды кубулткыштарла кубултып бичи.

Жең, тус, чакпы, кандык.

Кубулткыштын кожулталарын темдектеп сал.

170 таскаду. Кычыр. Төзөөчи кубулткышта турган адалгышты айдып бер.

Орой күс. Кар жаады. Жаландар, кырлар ак карла бүркелди. Тын агаштардын будактары суйуй бергендий. Олордын курч ийнелери какталып калган.

Ыраакта төндөр иле көрүнөт. Жаңыс ла беленин кып-кызыл каттары кардын үстинде тееркегендий тургулайт.

(И. Сабашкин.)

Эрмектерден жүк ле төзөөчи кубулткышта турган адалгышты колбулу глаголло кожо чыгара бичип ал.

171 таскаду. Бичип ал.

1. Күндөр там ла соойт. 2. Күнүн ле эртен тура јер, көөлмөк, суулар тоңуп калат. 3. Күскиде көлгө суугуш, кас, аныр амырап отурат. 4. Кышкы каникулдар божоды.

Төзөөчи кубулткышта турган адалгыштын алдыла бир чийү, глаголдын алдыла эки чийү тартып сал.

Төзөөчи кубулткышта турган адалгыш эрмекте нени көргүзип јат?

Төзөөчи кубулткышта турган адалгыш эрмекте төс член — баштаачы болот.

172 таскаду. Ылгерди јарт кычыр. Ылгерден јук ле төзөөчи кубулткышта турган адалгыштарды глаголыла кожо чыгара бичип ал.

Күзүңи шыгырайт,
Класстан балдар чыккылайт.
Јаныс ла дежурныйлар
Класста арткылайт.

(К. Тепуков.)

173 таскаду. Кычыр. Куучындап бер.

Јер үстинде кезик өзүмдер, тындулар јоголып бар јат. Ыченыйлар оморды корыырга Телекейлик Кызыл бичик тургускандар. Ол бичикке Туулу Алтайдан ирбис, кызыл бөрү, кумдус кирген.

Кажы ла кизи, бала ол тындуларды кичеер, оморго болу-
жар учурлу.

Телекейлик Кызыл бичик керегинде база нени билерин, куучындап бер.

Эрмектерден јук ле төс члендерин чыгара бичип ал.

174 таскаду. Берилген сөстөрдөн эрмектер сананып бичи.

1. Айаза, тенери, берди. 2. мендейт, јаскы, сугатка, койлор.
3. ойын, балдар, көргүскен, јилбилү. 4. кушкаштар, јырааларда,
чийкылдажат, койу.

Төс члендердин алдыла чийү тарт, үстине куучын-эрмектин кандый бөлүги, көргүзип сал.

175 таскаду. Берилген темалардын бирүзине кыска сочинение бичи.

«Бир катап жайгыда», «Менин жаанам», «Менин энемнин (адамнын) ижи керегинде».

176 таскаду. Эрмектерди бичийле, адалгыштардын үстине кубулткыштарын көргүзүп сал.

1. Көп темдектерден жастын жууктаганы билдирет. 2. Тошту теңистен соок салкын согот. 3. Оттын жанында аңчылар отурды. 4. Машина геологторго керектү немелер экелди.

Төс члендердин алдыла чийү тартып сал.

177 таскаду. Кычыр. Карарткан сөстөргө скобкада сурактар тургус.

Агашка жаан каршуны **өрт** жетирет. **Өрт** — ол жаңгыс ла күйүп калган агаш эмес. **Өрттөн** аң да, куш та божоп жат. Онын учун агаш аразында **отло** сүрекей чебер болор керек.

Слердин школдын жанында агаштар бар ба, оны кем отургыскан, куучындап бер.

178 таскаду. Көп тоодо турган адалгыштардын кубуларын таблицадан кычырып, жаңгыс тоодо турган адалгыштардын кожулталарыла тўндегер.

Көп тоо.

Т. куулар	кастар	күндөр
Э. куулар-дын	кастар-дын	күндөр-дин
Б. куулар-га	кастар-га	күндөр-ге
К. куулар-ды	кастар-ды	күндөр-ди
Ө. куулар-ла	кастар-ла	күндөр-ле
Ж. куулар-да	кастар-да	күндөр-де
Ч. куулар-дан	кастар-дан	күндөр-ден

Көп тоодо турган адалгыштар үнгүр туйукка токтогон
жангыс тоонун адалгыштарыла түнөй кубулып жат.

Көп тоодо турган адалгыштарга үнгүр туйуктан баш-
талган кожулталар кожулар.

179 таскаду. Берилген сөстөрдүн учурына келиштире адалгыштар
кожуп бичи.

Көргүзү: *көктин жыды, ...*

... жыды, ... будагы, ... куйругы, ... мүүзи, ... кумагы, ...
кыртыжы, ... тозы.

Кошкон адалгыштар кандый суракка каруу берет?

180 таскаду. Адалгыштардан сөсколбулар тургузып бичи. Кандый
сөстөрдө тунгак туйук үнгүр эжерине көчөт, темдектеп сал.

Көргүзү: *колхозтын ажы, ...*

Колхоз аш. Аңчы өдүк. Ыренчик бичик. Кыш элчи. Балдар
иш. Суу балык. Адам ат.

181 таскаду. Точкалардын ордына керектү кожулталарды тургузып,
эрмектерди бичип ал.

Кайчы.. кайын улус жилбиркеп уккан. Оркестр.. күүзинен
суулар.. мөнүн шымырты, тайга.. куулгазын күүзи, кырлар..
кожондоры угулат. Оркестрди комыс.., топшуур.. үндери
жарандырды.

Жетире бичиген адалгыштардын кубулткыжын үстине
бичи.

182 таскаду. Кычыр. Эрмектерден төзөөчи ле энчилеечи кубулткышта турган адалгыштарды чыгара бичип ал.

Тарал боро-чоокыр куш. Ол мөштү жерде жүрөт. Аркада бир-эки ле мөш турза, таралдар ого једип келет. Таралдардын табыжын не дейзин! Чек кулагын тунар.

Ары-бери учуп, «трык», «трык» деп кыйгырыжат. Онызы мөштөрдө «трык-трык», кичинек тобоголор арткан дегени.

(Т. Шинжин.)

183 таскаду. Керектү кожулталарды кожуп, сөскөлбуларды бичип ал. Кандый кубулткыштын кожулталарын коштын?

Тыт...	тазылы	Күн...	чогы
от...	изүзи	Эркин...	ойыны
ат...	ээри	аспан...	канаттары

Т, Н табышка токтогон адалгыштар энчилеечи кубулткышта канайда кубулатан эмтир, јартап бер.

184 таскаду. Адалгыштарды берилген аайынча энчилеечи кубулткышка тургузып бичип ал.

кыс	күүк	таар	мөндүр
тарак	бөрүк	буудай	өрт
куучын	күүле		
обоо	өлөн		

Сөстөрдө энчилеечи кубулткыштын кожулталарынын чын бичилерин јартап бер.

185 таскаду. Берген сөстөрдү озо баштап јаңыс тоодо, онон көп тоого тургузып, энчилеечи кубулткыштын кожултазын кожуп бичип ал.

Күүк, кураган, тараан.

186 таскаду. Кычыр. Алтай тилге көчүреле бичип ал.

Книга сестры, сок лимона, улица села, лицо девочки, комната детей, смола сосны, голос бабушки.

187 таскаду. Кычыр. Береечи кубулткышта турган адалгыштар кандый сурактарга каруу берет? Аяру сал.

1. (Кайда?) Школдо бисти Төрөлин сүүрге, жалтанбас, акчек, (кемге?) кижиге ле (неме?) тындуларга киленкей болорго үредет.

2. Балдар (неге?), бичикке чебер болыгар!

188 таскаду. Баштапкы столбикке кемге? неге? экинчи столбикке кайда? кайдаар? деп сурактарга каруу берип турган адалгыштарлу сөстөрдү чыгара бичип ал.

Турлуга келди, энезине болушкан, нөкөрине берди, өлөңгө барган, меесте жүргөн, болчокко отурды, сыйына кычырды, черүге атанды.

189 таскаду. Адалгыштарды береечи кубулткышка тургузып, эрмектерди бичи.

Суу ар-бүткенди үзүгү жок айланып жүрөт. Суу кижини.., ар-бүткөн.. сүрекей керектү. Онын учун улус сууны кичеейт.

Армения.. суу чыккан жерлерди албатынын геройларынын адыла адагылайт.

Береечи. кубулткышта адалгыштарла кожо жетире, удура деп улантылар турар.

1. Көлгө жетире атту келдис. 2. Күнге удура көрүп болбозын. 3. Энирге жетире эмди де узак. 4. Таадамга удура улус келди.

190 таскаду. Ёлгерди јарт, чокым кычыр.

Ак торкозын оронгон
Ак сагалду кыш келди.
Кок кумакту сууларга
Кознок кондырып жаады.

.

Андар-куштар ак карга
Ады-јолын бичигилейт.
Соодоп келген балдарга
Солун бичигин ачкылайт.

(Ј. Кыдыев.)

Береечи кубулткышта турган адалгыштарды чыгара бичип ал.

191 таскаду. Ёлгерди јарт, чокым кычыр.

Эгир.

Козиле имдеп ийеле,
Кун кырга тайанды.
Кобы-јиктин устиле
Колотко коороп југурди.

.

Серуунге суунип аспандар
Секирип учат, кожондойт.
Олоннин устиле јорголоп,
Салкын нени де јоктойт.

(К. Тепуков.)

Адалгыштарды таап, кандый кубулткышта, кандый суракка каруу берип
Турганын јарта.

195 таскаду. Сурактардын ордына керектү адалгыштарды тургузып бичи.

1. (Нени?) кирлү колло тударга јарабас. 2. Јаан (кемди?) тооп јүригер. 3. (Нени?) тайганан түжүрди. 4. (Кемди?) черүге үйдештим.

Керектү сөстөр: *малды, бичикти, акамды, улусты.*

196 таскаду. Адалгыштарды көстөөчи кубулткышка тургузып, эрмектерди бичи.

1. Аркыт.. кечире күр салынды. 2. Урок.. јакшы үрен. 3. Аңчылар от.. өчүрип салдылар. 4. Тетрадь.. ару тут.

Көстөөчи кубулткыштын кожулталарын темдектеп, чын бичилерин јартап бер.

197 таскаду. Керектү сөстөрдү скобкадан талдап, эрмектерди бичип ал.

1. Јаандардын (сөс, сөзин) јанчыкка сал. 2. Үредүчи Санат-тын (иш, ижин) мактады. 3. Адам малдын (тус, тузын) экелди. 4. Берген (сөс, сөзинди) бүдүрөргө албадан.

Скобканан алган сөстөрдүн чын бичилерин јартап бер.

198 таскаду. Үлгерди чоком кычыр.

Эртен эрте турала
Ак јаланга чыгарым,
Чалындарды ойгозып,
Чечектерди јайкаарым.

Тўн киргенче жүреле,
Жылдыстарды уткыырым.
Сары айды ээчидип,
Айлыма мен жанарым.

(В. Чынат.)

Көстөөчи кубулткышта турган адалгыштарды глаголыла кожо чыгара бичип ал.

199 таскаду. Кычыр. Кемле? неле? деп сурактарга каруу берип турган адалгыштарды көргүс.

1. Балдар озочыл (кемле?) койчыла куучындашты. 2. (Неле?) отло ойноорго жарабас. 3. Жердин үсти (неле?) карла, суулар (неле?) тошло бүркелди.

200 таскаду. Адалгыштарды өмөлөөчи кубулткышка тургузып, ологорго глагол кожуп бичи.

Көргүзү: *отло изидер.*

От, будук, самын, машина, порошок, күрек, күл, тал, Тайгыл.

Л таныкка токтогон адалгыштар өмөлөөчи кубулткышта канайда бичилет.

201 таскаду. Сурактардын ордына керектү адалгыштарды өмөлөөчи кубулткышка тургузып, эрмектерди бичи.

1. Озодо улус ашты (неле?) кескен. 2. Кышкыда кажаганды (неле?) жылулап жат. 3. Кузнец чокты (неле?) көнжидет. 4. Жаан сууны (неле?) кечер.

Керектү сөстөр: *кемеле, серпле, көрүкле, өтөклө.*

202 таскаду. Өмөлөөчи кубулткышта турган адалгыштарга сурак тургус.

1. Ясла кожо ар-бүткен тынданат. 2. Жай күүктинг үниле келет. 3. Жаштарла кожо кўс башталды. 4. Тураны балдарла кожо жазадым.

|| Өмөлөөчи кубулткышта турган адалгыштар эрмекте кожо деп сөслө турганда, кемле кожо? эмезе неле кожо? деп суракка каруу берип јат: нөкөримле кожо, соокло кожо.

203 таскаду. Канайда? деп суракка каруу берип турган адалгыштарлу эрмектерди чыгара бичип ал.

1. Кўн кожонло, каткыла өтти. 2. Кызычак таныш эмес тилле куучындады. 3. Јаш малды көк өлөңлө азыраза јакшы.

204 таскаду. Карарткан адалгыштарга сурактар тургузып, эрмектерди кычыр.

Мен «Орлёнок» деп лагерьде амырадым. Бистинг отрядта јирме бир бала болгон. Бис походко јүрдис. Кадын сууны кечире салынган кўрле Себи-Оозына јетире барып јүрдис. Мен көп маргаандарда туруштым, бијенин кружогына јүрдим.

Лагерьде кўндер сўрекей түрген өтти.

Карарткан адалгыштар кандый сөстөрдөн камаанду? Олорды камаанду сөстөриле кожо чыгара бичип ал.

205 таскаду. Сурактардын ордына керектү адалгыштарды тургузып, эрмектерди бичи.

1. Уур мажакту арба (канайда?) јайканат. 2. (Кайда?) марал

кызарат. 3. (Неде?) көп витаминдер бар. 4. (Кемде?) анчы ийт бар. 5. Жорыкчылар (качан?) ырысту жандылар.

Адалгыштардын үстине кубулткыжын бичип сал.

206 таскаду. Точкалардын ордына керектү кожулталарды кожуп бичи.

Арка.., арал.., актар..
 Кушкаштар сүйүнчилү жанарлайт.

 Балдар меестер..
 койлордын жанында,
 Баштапкы чечектер
 бөрүгин.., колын.. .

(П. Самык.)

207 таскаду. Адалгыштарды көргүскен кубулткыштарга тургузып, таблицкага бичи.

Тарак, тобрак — Б.к.
 Уйат, сүт — К.к. ла Ж.к.
 Көл, тил — Ө.к.

Береечи куб.	Көстөөчи куб.	Өмөлөөчи куб.	Жерлеечи куб.
кк	тт	лл	тт

208 таскаду. Кычыр. Көстөөчи ле жерлеечи кубулткышта турган адалгыштарды таап, сурак тургус. Кожултазынын чын бичилерин жарта.

Школдо кушкаштардын байрам күни болды. Балдар куштардын тузазы керегинде куучын уктылар. Олор викторинада,

конкурста туруштылар, куштардын пленкада бичилген үнде-рин уктылар. Канатту наýыларга жазаган уйалардын выставка-зы болды.

209 таскаду. Кеп сөстөрдин учурин јарта.

1. Наýызы јок кижии — тазылы јок агаштый.
2. Јакшы јозок јүс сөстөн артык.

Наýылык керегинде база кандый кеп сөстөр билерин?

210 таскаду. Куучынды бичип алыгар. Адалгыштардын кубулткыжын үстине көргүзип салыгар.

Көс јок кижии.

Көс јок карган кижии чеденге киретен эжики таппай, азып жүрди. Бир **кызычак** жүгүрип барала, ол **карганакты** јединип алды. Кичинек сабарлу колдор јединген јер јаар карганак уккур басты. Карганакты эжиктен кийдирип ийеле, кызычак ойто ойной берди.

(А. Ередеев.)

1. Карарта базылган сөстөрдии бүдүмиле ылгагар.
2. Баштапкы эрмеки члендериле ылгагар.

211 таскаду. Јерлеечи кубулткышта турган адалгыштарды глаголдо-рыла кожо чыгара бичип ал.

1. Көлөткө јерде амыраарга јакшы. 2. Јайгыда мал тайгада турат. 3. Элбек јаландарда комбайндар иштейт. 4. Кожондо артык сөс болбойт.

Көп тоодо турган адалгышты бүдүмиле ылга.

212 таскаду. Табышкактарды тап.

1. Аркада казан кайнайт.
2. Тошто буудай төгүлип калтыр.
3. Меесте ак өдүктү улустар отуры.

Табышкактардан јерлеечи кубулткышта турган адалгыштарды айдып бер.

213 таскаду. Арка, өзөк, туу деп сөстөрдү јерлеечи кубулткышка тургузып, олорло эрмектер сананып бичи.

214 таскаду. Адалгыштарды энчилеечи ле чыгытту кубулткыштарга тургузып, таблицага бичи.

Айыл, талай, үрен, кайырчак, күр.

Энчилеечи Кемнин? Ненин?	Чыгытту Кемнен? Неден?
айыл — дын	айыл — дан

Кожулталарды тундештир. Энчилеечи ле чыгытту кубулткыштар учурыла нени көргүзөт?

215 таскаду. Карарткан адалгыштарга сурактар тургузып, кубулткыжын айдып бер.

Чеденнин агажы
Аттын јорыгы
Чегеннин јыды
Јоннын күүни

Чеденнен чыкты
Аттан тўшти
Чегеннен ич
Јоннон алар

Кеденнин өөни
Жараттын кумагы

Кеденнен эдер
Жараттан секирди

Карарткан адалгыштардын чын бичилерин жартап бер.

Энчилеечи ле чыгытту кубулткыштарды бой-бойынан канайда ылгаштырар?

216 таскаду. Скобкада адалгыштарга керектү кожулталар кожуп, эрмектерди бичи.

Кичинек (ак) жоон тыт турды. (Тыт) ыраак жокто суу бар. Амыр ла Айдар (арал) будактар экелди. Амат от салды. Удабай (казан) суу шуулай берди.

217 таскаду. Үлгерди жарт, чокым кычыр.

Ай.

Ай ажарга барадала,
Арт боочыда туруп калт.
Тыйрык мүүзин курчыдала,
Тындаланып калт.

Ак тандакла јунунып,
Айдын јүзи кугарды.
Күмүш учугы толголып,
Күн тууларга жарыды.

(J. Кыдыев.)

Карарткан адалгыштарга сурактар тургузып, кубулткыжын айдып бер. Ненин учун поэт айды «Тыйрык мүүзин курчыдала, тындаланып калт» деп бичийт?

218 таскаду. Кычыр. Карарткан адалгыштарды чыгара бичийле, кожултазын анылап, кубулткыжын айдып бер.

Самолётторды кайда тузаланат.

Төрөлистин бастыра талаларында күнүн сайын көп **самолёттор** учкулайт.

Лётчиктер **агаштарды** өрттөн корулап жадылар. Талайлар-
да **балыктардын** жүретен жерин кайып көрөдилер. Ыраак **жерлерге**
врачты, оору **улусты**, эмдерди ле **аш-курсакты** база самолёт
жетирет.

Калганчы эрмекте сөстөрдүн колбузын жартап бер.

219 таскаду. Скобкада кожулталардын керектүзүн тургузып, эр-
мектерди бичи.

Чуй(дын, тын) трагы. Машиналар(тын, дын) үзүги жок
күүлежи. Жол(тын, дын) кезиги Кадын ла Чуй(тын, дын)
жаказыла, ээн чөл(лө, ле) өдөт.

Адалгыштарга кандый табыштан башталган кожулталар кошкон,
ненин учун, жартап бер.

220 таскаду. Таблицада кубулткыштардын кожулталары кандый
табышка токтогон адалгыштарга кожулар, темдектеп айдып бер.

Тунгак туйуктан башталган	Үнгүр туйуктан башталган
Т. — —	— —
Э. -тын, -тин	-дын, -дин, -нын, -нин
Б. -ка, -ке, -ко, -кө	-га, -ге, -го, -гө
К. -ты, -ти	-ды, -ди, -ны, -ни
Ө — — — —	-ла, -ле, -ло, -лө
Ј. -та, -те, -то, -тө	-да, -де, -до, -дө
Ч. -тан, -тен, -тон, -төн	-дан, -ден, -дон, -дөн -нан, -нен, -нон, -нөн

221 таскаду. Эне керегинде кычылала, куучындап бер.

Эне — јер үстінде кижиге эн кару сөс. Ол кижининг элден озо айдатан сөзи. Бу сөс бастыра албатынын тилинде кару угулат.

Эненин колдоры сүрекеј јалакај, эрке. Олор ончо немени эдип билер.

Эненин јүреги сескир. Онын сүүжи качан да өчпөс.

Сен канча да јашту болзон, эне, онын эркези, ајарузы керек. Эненди канча кире тын сүүзен, јүрүминг анча ок сүүнчилү болор.

Куучынды аайлаганын аайынча эне керегинде бичи.

222 таскаду. Үлгерди кычыр. Адалгыштарга сурак тургузып, кубулткыжын ла кожултазын көргүзип бер.

Јакшы ба, кара Баарчыгаш!

Јанып Алтайга келдин бе?

.

Јымырап аткан тандарда,

Јылу, јылу энирлерде

Сенин кожонын угулат.

Кажы ла кижини сүүндирет.

(Ј. Кыдыев.)

Орус тилден кирген адалгыштардын кубулары.

Алтай ла орус тилдин адалгыштары кубулткыштарла тўнгей кубулат.

223 таскаду. Берилген адалгыштарды кубулткыштарла кубултып бичи.

Фартук, фабрика, сахар.

224 таскаду. Б, г, д, ж, з, деп ўнгўр туйуктарга токтогон адалгыштарга кандый табыштан башталган кожулталар кожулып јат?

Т.	клуб	утюг	отряд	гараж
Э.	клуб-тын	утюг-тын	отряд-тын	гараж-тын
Б.	клуб-ка	утюг-ка	отряд-ка	гараж-ка
К.	клуб-ты	утюг-ты	отряд-ты	гараж-ты
Ў.	клуб-ла	утюг-ла	отряд-ла	гараж-ла
Ј.	клуб-та	утюг-та	отряд-та	гараж-та
Ч.	клуб-тан	утюг-тан	отряд-тан	гараж-тан

Орус тилде б, г, д, ж, з деп ўнгўр туйуктар сўстин учында тунгак айдылар. Онын учун андый адалгыштарга алтай тилде тунгак туйуктан башталган кожулталар кожулып јат: арбуз-ты, сад-ка.

225 таскаду. Этаж, букварь, парта деп адалгыштарды кубулткыштарла кубулт.

226 таскаду. Кычыр. Орус тилден кирген адалгыштарды чыгара бичийле, кожулталарын темдектеп сал.

Амыр каникулда город келди. Городто онын нөкөри бар. Нөкөрлөр театрға жүрдилер, концертти соныркап көрдилер. Эртезинде музейде жүзүн-жүүр аң-куштарды көрүп жүрдилер.

Амырга город жарады.

227 таскаду. Берилген адалгыштарды энчилеечи кубулткышка тургузып, эрмектер сананып бичи. Кожулталарын темдектеп сал.

Телефон, шарф, колхоз, халат.

228 таскаду. Адалгыштарға керектүү кожулталар кожуп, эрмектерди бичи.

1. (Неге?) Урок.. жакшы белетен.

2. (Нени?) Таш көмүр.. жердин алдынан казып жат.

3. (Неге?) Кап.. толо саа болгончо, (неге?) калбак.. толо аш болзын.

Кожулта кошкон адалгыштардын кубулткыжын үстине бичип сал.

Жарталгыш.

229 таскаду. Точкалардын ордына керектүү жарталгыштарды тургузып бичи.

1. Кырда.. марал жайылды.

ак

2. ... баарчыктар учуп келди.

чанкыр

3. ... кар күнге кайылат.

жажыл

4. ... өлөн өзүп келди. кызыл

5. ... тенериде ай көрүнүп келди. кара

|| Эрмекте жарталгыш адалгышты жартап жат: соок күн,
койу чай, элбек жер.

230 таскаду. Кычыр. Бичи. Эрмекте жарталгыштар кандый адалгыштарды жартап турганын айдып бер.

Кеп, чечен сөстөрдү жуур керек. Олор кижини иштенкей, жалакай, ачык-жарык кылык-жанга үредет. Кижинин тилине терен, чокум учур берет. Кеп сөстөрдүн шүүлтези терен. Ол керегинде мындый кеп сөстөр бар: «Кен тон ыртылбас, кеп сөс бузулбас», «Жакшы сөс — жарым ат».

Бойоор кандый кеп сөс билереер, кожуп бичип алаар.

231 таскаду. Табышактарды бичип ал. Жарталгыштардын ла олорло колбошкон адалгыштардын алдыла чийү тарт.

1. Жерди ак кебис бүркеди. 2. Жалбас өбөгөн жер жалайт. 3. Кызыл элик жаткан жерден өлөн чыкпас. 4. Жылым кайа жарыла берди, жыланаш уул чыга конды.

232 таскаду. Точкалардын ордына керектү жарталгыштарды тургузып бичигер.

Эре-Чуй бисти ... чечектериле уткыды. Улус жаржарган өлөнгө, жайылган чечектерге сүүнгилейт. Эрген тура ... **койчыларга** айылдадыс. Алтай ... чай ичтис, солундарысты куучындадыс.

Керектү сөстөр: *жаскы, таныш, жүзүн, тусту-сүттү.*

1. Карарткан сөскө угы жаңыс сөстөр бичип алаар, тазылын көргүзөөр.

2. Баштапкы эрмектен сөсколбулар чыгара бичип алаар.

233 таскаду. Точкалардын ордына керектү таныктарды тургузып бичигер.

Кара булут..ар кийнисте артып калды. Тенериде күн чалыйт. Баст..ра телекейге жарлу Базырык өзөк..ө једип келдис. Јарлу беш кор..м көрүнип келди.

1. Базырык керегинде билереерди куучындап береер.

2. Јарталгыштар адалгыштардын кандый темдектерин көргүзөт?

3. Эрмектерде төс члендердин алдыла чийү тартып салаар.

234 таскаду. Бойыгардын јереер керегинде куучын тургузып бичигер. Эрмектерде јарталгыштар болзын.

235 таскаду. Эрмектерди бичип, члендериле ылгагар.

Эән чөл! Јажыл өзүм көрүнбейт. Ыраакта јаан эмес көличектер јалтыражат. Олорды айландыра јажанг јажарат.

236 таскаду. Берген јарталгыштарга учуры јуук јарталгыштар таап бичигер.

кыйгас, ... бала, шулмус, ... уулчак, каткычы, ... кижии, солун, ... куучын, јаан, ... јаланг, чыкту, ... өлөнг.

1. Эки сөсколбула эрмек тургузып бичигер.

2. Слер сананзаар, учуры јуук јарталгыштар не керек?

237 таскаду. Берген јарталгыштарга удура учурлу јарталгыштар таап бичигер.

Кӱргӱзӱ: *ак-кара.*

чичке, узун, арык, иштенкей, куучынчы, санаалу, јараш, јангы.

238 таскаду. Баштапкы столбикке кижининг тыш бӱдӱмин кӱргӱскен, экинчизине ого удура учурлу јарталгыштар бичип алаар.

Узун, сынгыр — јабыс, кыска,

Ӧрӧ таскадуларда јолыккан јарталгыштарла тузаланып, бойыгардын нӧкӧрӧӧр керегинде јаан эмес куучын бичигер.

Болушту сурактар:

1. Нӧкӧрингинг ады кем?
2. Онынг тыш бӱдӱми: сыны, кебер-чырайы кандый?
3. Нӧкӧрингинг кӱӱн-санаазы, балдар ортозында, айылда кылык-јангы кандый?

239 таскаду. Тазылы јангыс сӧстӧрди мынайда бичи: озо адалгышты, оног јарталгышты, учында глаголды. Сен олорды неден танып турун?

Иш, бије, сӱтте, сӱт, бијеле, иштенкей, сӱттӱ, бијечи.

Кажы ла сӧстинг тазылын ла кожолтазын кӱргӱс.

240 таскаду. Берилген сӧстӧрдӧн ӱч эрмек тургус. Тазылы јангыс сӧстӧрдин алдыла чийӱ тарт: адалгыштын алдыла бир чийӱ, јарталгыштын алдыла тыйрык чийӱ.

Балыкчылар, балыкту, балыктагылайт.

241 таскаду. Берилген адалгыштардан јарталгыштар бүдүрип бичи.

суу —	мал —	ўс —
ўредў —	сўт —	кожон —
ўўр —	тегенек —	будук —

242 таскаду. Берилген кожолталардын болужыла јарталгыштар бүдүрип бичи.

-ту	-чы	-лу	-ду
-тў	-чи	-лў	-дў

243 таскаду. Орфографический сўзликтен тазылы јангыс адалгыштар, јарталгыштар бичип ал. Бўдўмиле ылгап сал.

Кўргўзў: *адару, адаручы, адарулу.*

244 таскаду. Кычыр. Бу эрмектерди кижии качан айдып јат?

1. Буудай торт ло мўндўр ошкош. 2. Ат кулагы кўрўнбес ай каранўуй тўн. 3. Тўн торт ло ак сўт.

Јарталгыштарды табала, нени темдектеп турганын јартап бер.

245 таскаду. Сурактардын болужыла јарталгыш керегинде куучын тургузып бичи.

1. Јарталгыш деп куучын-эрмектин кандый бўлўгин айдар?

2. Јарталгыш кандый суракка каруу берет?

3. Эрмекте јарталгыш куучын-эрмектин кандый бўлўгиле колбулу?

246 таскаду. Точкалардын ордына келиштире учуры жуук жарталгыштар талдап бичигер.

Санаалу, ... кыс, омок, ... кижы, куучынчы, ... јаанак.

Керектү сөстөр: *ачык-жарык, сүйүнчилү, керсү, жалакай, көзүстү.*

Бичип алган сөскөлбулардын учурын жартап беригер.

Солума.

Жүзүннің солумалары.

Солумалар кижини, не-немени адабай, ого уулап көргүзет. Мен, сен, ол, бис, слер, оlor деп сөстөр жүзүннин солумалары. Жүзүннин солумалары жаңыс та, көп тө тоодо турар.

Жангыс тоо	Көп тоо
1 жүзүн мен	бис
2 жүзүн сен	слер
3 жүзүн ол	олор

247 таскаду. Кычыр. Эрмектерден жүзүннig солумаларын таап, кандый жүзүндө, тоодо турганын айдып бер.

Мен бош өйдө бичиктер кычырарга сүүйдим. Бу жуукта Алатла кожо Тарзан керегинде кычырдыс. Бис ол бичикти библиотекадан алганым.

Сен бош ۆйдө нени эдип туруң?

248 таскаду. Точкалардын ордына керектү солумаларды тургузып бичи.

1. Мелле бичиирге ле жураарга јакшы. ... јымжак, јенгил оодыла берет. 2. Мен, Эрмен, Эркин јайгыда таң атту јорыктаарыс. Јилбилү јолго ... эмдештен белетенип баштадыс. 3. Сынару шахматтын кружогына јүрүп туру. ... көп маргаандарда туружат.

1. Кандый солумалар тургустын? Кандый солума тургузарын неден билдин?

2. Экинчи эрмектин төс члендеринин алдыла чийү тарт. Олор куучын-эрмектин кандый бөлүгиле айдылган?

249 таскаду. Эрмектерди бичи. Солума ла онын солынган сөстөринин алдыла чийү тартып сал.

1. Јолды јакалай карагайлар, кайындар өзөт. Олор улуска көлөткө, серүүн берет. 2. Агаштар, агаштар... Слер кандый коо, кандый барбак. Слердин ортогордо кандый аңдар јүрбей јат. 3. Эје, чөрчөк угар күүним келет. Слер меге кычырып берзеер.

Слер сананзагар, солумалар не керектү?

250 таскаду. Бойыннын билен керегинде жүзүннин солумаларыла тузаланып, оноң ары бичи.

Менин адым Амаду. Адам Мерген Саналович, сөөгим кыпчак, чыккан јерим Кайсын...

251 таскаду. Кычыр. Текстти баштапкы жүзүннин адынан бичип ал.

Тоодыл деп уулчак Тоорчык деп таадазыла экү өлөң эдип тургандар. Олордо јеерен уй ла кула бее болгон.

Тоодылдын таадазы жажап, кўчи чыгып калган. Тоодыл огош, кўчи киргелек. Ол тонмок суу экелет, таадазына чай азат. Эжў тўжиле канча катап чайлабады деер!

(У. Садыков.)

252 таскаду. Кычыр. Жўзўннин солумаларын чыгара бичип ал. Коштой скобкага сурактарын көргүс.

Көргүзү: *Ол (кем?)*

Чотпой өбөгөн көзин багырайтып, баш терезин ары-бери жуурандадып, «Ас табышкак тапкан кижини садатан кижинен» — деп оморкоп чыкты. Ол кату, жаан колыла мени бек тудуп, печкенин эжигинде күлүмзиренип турган Тоймок эмегенге јединип экелди.

— Је, былар, слер колго тўже берген карган кижини эмтиреер.

Слер кызыл тўлкў жакалу тон алараар ба айса кызыл-күрөң чырайлу уул алараар ба?

— Кызыл-марал чырайлу уул албай, кызыл тўлкў жакалу тонды кайдатан, — Тоймок эмеген омок айтты.

— Айдарда, бу уулды слерге садып жадырым.

(А. Ередеев.)

Экинчи жүзүннин слер деп солуманы кижини база качан тузала-нып јат?

Глагол.

253 таскаду. Берилген сөстөрдү учуры аайынча тургузып, эрмектерди бичип ал.

1. Жаап, жат, кар, ак. 2. Кычырат, улус газет, жаңы. 3. Койлор, укту, өскүрүп, жат, совхоз. 4. Тошто, килең, жынылал, туру, балдар. 5. Кырда, бийик, мантап, койон, ак, жүрү.

1. Глаголдорго сурак тургус. Олордын алдыла чийү тарт.

2. Глаголдор нени темдектеп жат?

254 таскаду. Точкалардын ордына керектү глаголды тургузып, эрмектерди бичигер. Сурактарды бичибегер.

Кенетте күкүрт (канайтты?) Одоштой туулардын баштары (канайтты?) Жер-алтай өзөгине жетире (канайтты?) Ак айас (канайтты?)

Торгылды деген сөсти аайлаганарды жартап беригер.

Керектү глаголдор: *унчукты, торгылды, көрүнди, силкинди, карангуйлай берди.*

255 таскаду. Кычыр. Баштапкы үч эрмектен төс члендерин чыгара бичип ал.

Түндүкте.

Ыраак Түндүкте узак өйгө соок кыш турат. Жолдорды калын кар бүркейт. Улус ийттер жеккен чанактуу жорыктайт. Кошторды база ийттер тартат.

Ийттердин түгине кар шаалат. Олордын сабарларынын ортозына тош тонуп калат. Амыраар тушта ийттер бой-бойло-рынын буттарындагы тошторды тиштерилене арчып салат.

Түндүкте, ийттер деп сөстөрдү бүдүмиле ылга. Кожулталарынын бичилерин жарта.

256 таскаду. Кычыр.

1. Эрмен бүгүн (нени эдип жат?) журап жат, кезип жат, бичип жат.
2. Эрмен кече (нени эткен?) жураган, кескен, бичиген.
3. Эрмен эртен (нени эдер?) жураар, кезер, бичиир.

Глаголдорду сурактарга келиштире бичип ал.

Нени эдип жат?

Нени эткен?

Нени эдер?

257 таскаду. Үлгөрдү кычыр.

Тенери темирдий

Шыгырайт.

Күкүрт күзүрейт.

Жалкын камчызын

Жазырада камчылайт.

Желбер булуттар
Жаашты ууртанып,
Жердин үстиле
Уур жылыжат.

(*Ж. Кыдыев.*)

Үлгерди бичийле, глаголдордын алдыла чийү тартып, кандый суракка каруу берип турганын ла кандый өйдө болуп турган эдилгени темдектегенин жартап бер.

258 таскаду. Журукты айкап көр. Балдар нени эдип турганы керегинде оос куучын тургус.

259 таскаду. Точкалардын ордына керектү кожулталарды тургузып, эрмектерди бичип ал. Кошкон кожулталарды анылап көргүс.

Кочкор ай.

Кочкор ай — кыштын калганчы айы. Күн эмештен жылы.. . Жас жууктай.. . Жабынтылардан тамчылар түж.. . Кенетийин соок салкын, кар түж.. .

Кочкор ай ондый: бирде кар, салкын, бирде кўн.

(В. Бианкинин бичигениле.)

Кышкы айларды тоолоп бер.

260 таскаду. Ўлгерди тын, јарт кычыр.

Ырыс.

- Кандый колдор эн ырысту?
- Кабай јайкаган колдор.
- Кандый колдор эн јараш?
- Кабай јайкаган колдор.
- Кемнинг јўзи эн ырысту?
- Эненинг јўзи.
- Кемнинг јўзи эн јараш?
- Эненинг јўзи.

(К. Кулиев.)

Слер сананзагар, эненинг јўзи, јўрўми база качан ырысту болор?
Ўлгерди эске ўренип алыгар.

261 таскаду. Кычыр.

Менинг энем.

Менинг энем фабрикада узак иштеген. Эмди ол совхозто иштеп јат. Јакшы ижи учун энем кўп катап сый алган.

Энемнинг айылдагы да ижи кўп. Энем казан азып јат, кийим јунуп јат, кийим кўктўп јат. Адам энемнинг айылдагы ижине болужат. Мен энеме база болужып јадым.

Бойыннын энемнинг ижи керегинде куучындап бер. Куучыннан јўк ле нени эткен? деп суракка каруу берип турган глаголду эрмектерди чыгара бичип ал.

262 таскаду. Керектү глаголдорды кожуп, эрмектерди бичи.

1. Юрий Алексеевич Гагарин космоско ончозынан озо
2. Бистинг республикада башка-башка укту албатылар
3. Ыраак турлуларда јаткан малчыларга товарларды
4. Јайгыда кўн јерди јакшы

Керектү сөстөр: *јуртап јадылар, учуп чыккан, јетирип јат, јылыдып јат.*

263 таскаду. Кычыр.

— Је, Бишка, бичикте не бар — кычырып бер.

Ийдичек бичикти јыткарала, туура база берди.

— Бичик кычырары — менин керегим эмес. Мен айыл каруулдайдым, түниле уйуктабайдым, уурчыларды, бөрүлерди коркыдадым, андап жүредим, койонды истейдим, суугуштарды бедрейдим... .

(К. Ушинский.)

Эрмектерде бар глаголдорды таап, бүдүмиле ылгаар, сурактарын айдып бер.

264 таскаду. Кычыр. Точкалардын ордына божодылган таныктарды тургузып, бичип ал.

1. Баарчыктар кўскиде јылу јер јаар уча бер..и. 2. Кучый-актар мында кыш..аарга артып кал..ы. 3. Јыш тайганы, соок тош..орды мотор..ын кўўлежи ойгос..ы. 4. Школдо бал..ар көп јангы кожон..ор үренип ал..ан.

1. Глаголдорго сурактар тургус. Олор кандый өйдө болгон эдилгени темдектейт.

2. Баштапкы эки эрмекти члендериле ылга.

265 таскаду. Ўлгерди кычыр. Глаголдорго кандый сурактар тургузарын?

Кўнге кажы ла неме сўўнер:
Улустар бой-бойларына кўлўмзиренер,
Чечектер бой-бойларына имдежер,
Агаштар араай шуулажар.
Кажы ла неме ичинде:
— Кўнге мак! Кўнге мак! — деп айдар.

(П. Самык.)

Эртен тура кўн чыгар,
Эдил кўўктер жанарлаар.
Жаланда ла турлуда
Улу иштер башталар.

(J. Белеков.)

Глаголдорго кандый сурак тургустын? Олор кандый ойдўги эдилгени темдектейт?

266 таскаду. Берилген глаголдорды нени эдер? канайдар? деп сурактарга каруу берер эдип кубултып бичип ал.

Бичиген, кўргўн, секирип јат, јапшырып јат, кадаган, арчыган, кескен, ўзўп јат, кырлап јат.

Глаголдордын кожулталарын темдектеп сал.

267 таскаду. Кычыр. Эрмектерде глаголдор нени эдер? деп суракка каруу берер эдип кубултып, бичип ал.

Сооктор сыныкты. Тўште кўн јерди тапту јылыдат. Кўнет јерлерде кар кайылат. Трактористтер тракторлорын јазагылайт. Удабас олор кыра ижине чыгар.

Койчыларда база жаан иш башталды. Турлуларда койлор төрөп жат. Койчыларга болужарга деремнеден көп улус барды. Үредүден бош күндөрдө балдар ада-энелерине база болужып жат.

268 таскаду. Кычыр. Точкалардын ордына керектү кожулталарды тургузып бичи.

Үренчиктин куучыны.

Туулу Алтайда озогы ой керегинде кереестер көп. Жайгыда бистин жерге көп учёныйлар келе.. Олор озодо Алтайда кандый улус жаткан, ол улус нени эткенин шиндегиле.. Оны билип аларга корым таштар болуж..

Корымдарды казары эртен тура баштал.. Казылган жердин тобрагын кисточкала арчый.. Бу сүрекей күч иш. Онон арчылган жерди журукка сого.. Жерди үч метрге терен касса, баштапкы эдимдер тушта..

Тузалу иште туружып, көп жылбилү немелер билип ал..

1. Мындый иштер не керектү?

2. Слердин жерде ондый иштер өтти бе? Кем ондо турушкан? Олор нени тапкан?

Эрмектерде глаголдордын кожулталарын темдектеп, чын бичилерин жартап бер.

269 таскаду. Үлгерди жарт кычыр.

Үредү ле иш —

Үргүлжиге эш.

Ол экүге мак!

Ол экүге мак!

(А. Ередеев.)

1. «Үргүлжиге эш» дегенин канайда аайлап турун?

2. Ненин учун иш ле үредү эш болот?

3. Эш деп сости база канайда айдарга жараар?

Адалгыш, јарталгыш, солума, глагол керегинде үренгенин катап көрөри.

270 таскаду. Кычыр. Төрөл тилдин урогында слер көп сөстөрлө таныжадыгар. Сөстөр кандый болот?

Сөстөр сүүнчилү ле кунукчылду, узун ла кыска болот. База быйанду сөстөр бар: быйан болзын, пожалуйста. Уткуул сөстөр: јакшылар. Тилисте јаан учурлу, эн кару сөстөр: эне, нөкөр, школ.

Је эн ле баалу сөс — Төрөл.

«Сөс» деп тазылду сөстөрдн чыгара бичийле, тазылын темдектеп сал.

271 таскаду. Кычыр. Адалгыштардын кубулткыштарын айдып бер.

Кырлар кыруга бүркеткен,
Агаштар карга бастырган...
Ак јуурканла јаландар јабынган,
Көк тошторго көлдөр бүркеткен...

(А. Ередеев.)

Карарта базылган сөстөрдн чын бичилерин јартап бер.

272 таскаду. Бичип ал. Карарта базылган сөстөрдн кубулткыштарын үстине бичип ал.

Обь суунын јарадына бардыс. Суудан серүүн эзин согот. Көс јетпес чөл, суунын кожоолоры, јалбрактары шылырашкан тал агаш. Сууны јакалай өскөн јерлик яблонялар, вишнялар. Мен кереес эдип фотојурук соктым.

1. Суунын кожоолоры деген сөскөлбуну канайда аайладың?
2. Баштапкы эки эрмекти члендериле ылга.

273 таскаду. Точкалардын ордына керектүү кожулталарды тургузып бичи.

Бозулар ончозы одор.. . Тана бозулар.. айрылбайт. Бозулар.. эркеледип, арказын, мандайын тырмайт.

Мындый көп бозулар.. Тана качан да көрбөгөн.

(Т. Шинжин.)

Бозу деп сөсти табыштарыла, таныктарыла ылга.

274 таскаду. Кычыр.

Нөкөр, нөкөрлик. Бу сөстөрдүн тазылы жаңыс.

Нөкөрлөр кандый болор учурлу?

Чындык нөкөрлөр бой-бойына, айландыра улуска болушчанг, ак-чек, жалтанбас болор учурлу. Не ле немеге киленкей, жалакай ла карузып жүрер.

1. Эрмектерди бичип, угы жаңыс сөстөрдүн тазылын темдектеп сал.

2. Колболу сөстөрдүн алдынан чийүү тартып сал.

275 таскаду. Эрмектерди бичип, жарталгыштардын алдыла чийүү тарт.

1. Кайыр кырлар, көк кумак күнге кызып калган. 2. Журт эптүү ле жараш жерде туруп жат. 3. Оогош балдар одоштой кырга күр кечире баргылайт. 4. Биске чанкыр теңери, жаркынду күн керек.

1. Күр деп сөсти табыштары, таныктары аайынча ылгап сал.
2. Эрмектерде жарталгыштар предметтин кандый темдектерин көргүзөт?

276 таскаду. Кычыр. Кеп сөстөрдүн учурын жарта.

Кен тон ыртылбас,

Кеп сөс бузулбас.

Өмөлдү иш өчпөс.

Чын сөс алтыннан баалу.

1. Кен тон дегенин база канайда айдарга жараар?
2. Бойун кандый кеп сөстөр билерин?

277 таскаду. Кычыр. Жарталгыштарга сурактар тургус. Олор эрмектерде нени жартайт?

Күчүк жараш, чоокыр желмер куйрукту. Ол өлө-чоокыр тумчукту, кап-кара шулмус көстөрлү. Уул ого Чоокырак деп ат берген.

Чоокырак сүрекей аңчы, сүмөлү, сагышту ийт. Ол өркө апарган чакпыларды чүрчө ле таап алат.

1. Куучында ат деп сөскө сурак тургус, ол куучын-эрмектин кандый бөлүгү? Ондый ок тазылду куучын-эрмектин өскө бөлүгүн айдып бер.

2. Куучынга тайанып, бойыгардын ийдигер керегинде бичигер.

278 таскаду. Кычыр. Куучын кижиге кандый күүн берет? Сен ондый жаланга учураган ба?

А чечектин көбизин не деп айдар! Мында кызыл, сары, чанкыр, оошкы чечектерди ар-бүткөн өнөтийин тарыгандый. Узак ажыктазан, бажын айланар.

Сөөктү-Арттын боочызы. Кайылбаган күрт күнге мызылдайт. Олордон кайылып аккан суучактар боочыны төмөн жарыжып, алангыштардын, буланаттардын ортозына жоголгылап калгылайт.

Кайдаар ла көрзөң, кеен-жараш Алтай!

(И. Сабашкин.)

1. Эрмектерден жарталгыштарды адалгыштарыла чыгара бичип ал. Олор адалгыштардын кандый темдектерин көргүзөт?
2. Карарткан сөстөрдү чыгара бичийле, бүдүмиле ылга,
3. Узун үндү сөстөрдин чын бичилерин тарта.

279 таскаду. Берилген сөстөрдү бой-бойыла колбоштырып, эрмектер тургус.

Адалгыштар: агаш, жанмыр, самолёт, мааны.

Глаголдор: учуп барат, жаап жат, шуулап туру, элбирейт.

Жарталгыштар: койу, жаскы, жаан, кызыл.

Адалгыштардын алдыла бир чийү, глаголдордун алдыла эки чийү, жарталгыштардын алдыла тыйрык чийү тарт.

Көргүзү: *Койу агаш шуулап туру.*

280 таскаду. Эдилге өдүп калган эдип, эрмектерди бичип ал.

Жааштарла кожо ар-бүткөн жарана бер.. . Жылу, узун күндөр баштал.. . Кыра ижи божо.. .

Глаголдорго кандый кожулталар коштын.

281 таскаду. Кычыр.

Кобы-жиктин үстиле
Көлөткө көөрөп жүгүрди.

.

Серүүнге сүүнип аспандар
Секирип учат, кожондойт.

(К. Тепуков.)

Эрмектерден жүк ле төс члендерди чыгара бичип ал.

282 таскаду. Эрмектерге бөлип, куучынды бичип ал.

Кара таандар бийик агаштын бажында чуркуражат омор
эски уйаларын жангыртып жат чоокыр томырткалар агашты
токылдатканы угулат кеткин куштар жылу жерден учуп келди-
лер ач бөрү жем бедреп жүрөт балдар ойноорго айылдарынан
чыктылар.

Эрмектерди бой-бойынан канайда ылгаштырдын?

283 таскаду. Сурактардын ордына глаголдорды тургузып бичи.
Сурактарды бичибе.

Удабас жылу күндөр (канайдар?). Меестерде жаш өлөң
(канайдар?). Кыжыла көкти санан калган койлор мееске (канай-
дар?). Баарчыктардын келер өйи (канайдат?).

Керектү сөстөр: *жууктап келет, отоор, көптөөр,*
жажарар.

Глаголдордын кожулталарын көргүс.

284 таскаду. Берилген глаголдорды сурактарла кубултып бичип ал.

Көргүзү: *нени эдиң жат? нени эткен? нени эдер?*

көктөп жат

көктөгөн

көктөөр

...

...

...

Ыйлаган, сүрген, ыштап жат, кургадат, чапкан, урган, изидип жат.

285 таскаду. Глаголдорды бүдүмиле ылга. Олор куучын-эрмектин кандый бөлүгинен бүткен?

јолдо

исте

иште

кошто

одында

јиилекте

суула

койло

ажан

286 таскаду. Адалгыштардан глаголдор бүдүрүп бичи.

ый

баш

көс

каткы

тер

сай

одор

јем

баш

кузук

черет

јарат

287 таскаду. Кычыр.

Боро кучыйакты арка-туунун жаргычызына — үкүге — экелгендер. Ого маказырап, сагыскан чыдашпай, айда салды: «Сен, кучыйак, улустың айлына киредиң, не ле туштаза, уурдай бередиң. Сен, уурчы!»

Ёж сагысканның куучынын јаратпай, мынайда айтты: «Боро кучыйактың јаңыс ла јаманын тоолобой, оның јакшы

керектерин база эске алынактар. Каршулу курт-конгыстарды жайгыда кем тудуп жийт? Кучыйак! Ол керек дезе аспандарла да тартыжат».

(Н. Сладков.)

Куучынды бичип ал. Солумалардын алдыла чийү тарт, олор кандый сөстөрдин ордына турганын жартап бер.

288 таскаду. Кычыр. Бичип ал.

Сибирьде тыт агаш көп. Ол кандый ла соокторго, шуургандарга чыдамкай. Тыттан эдилген эдимдер узак өйгө элебейт. Өй өткөн сайын, олор там ла бек болуп браадат.

1. Солумалардын алдыла чийү тарт.
2. Солумалар куучын-эрмекте не керектү?

289 таскаду. Жүзүннун солумаларыла тузаланып, «Бистинг журттын библиотеказы» деп куучын бичи.

290 таскаду. Точкалардын ордына керектү солумаларды тургузып, эрмектерди бичи.

... түйкүнунг уйазын тапкан. Түйкү ... сеспеген ошкош. ... куйругы узун, барбак. Куйругынын учында ак бар эмтир. ... кезикте ары-бери калып, чычкандап турды.

... Ирбистү туунын эдегине көчүп келдис.

(Т. Шинжин.)

Жыл туркунына үренгенин катап көрөри.

291 таскаду. Сурактардын каруузын береер.

1. Алтай тилде сөс кандый бөлүктөрдөн туруп жат?
2. Сөстин кандый бөлүгүн тазыл деп айдар? (Темдектеп айдып бер).
3. Сөстөргө кожулталар не керектү?

292 таскаду. Кычыр. «Кожон» деп тазылду сөстөрдү чыгара бичийле, бүдүмиле ылга.

Төрөлинен ыраакта.

Узун кышты кеткин куштар жылу жерде өткүрөт. Же ондо олоордын кожонын кем де укпаган. Ненин учун бистин кожоңчылар жылу жерде кожоңдобой жат?

Ненин учун дезе тоорчык уйазын пальмада тартып жат. Куш уйа тарткан жеринде — Төрөлинде кожоңдойт.

(Н. Надеждин.)

293 таскаду. Сөстөрдү бүдүмиле ылгап, таблицага бичи.

Эрмектен, ышту, балкашту, тапкыр, кычырды, жураар, журукчы, адаручылар.

Тазылы	Кожултазы
Эрмек	-тен

294 таскаду. Кычырала, куучындап бер.

Карлагаштын уйазы.

Түштүктөн карлагаш учуп келди. Ол бойынын былтыргы уйазын жазады. Удабай, уйда карлагаштын балдары чыйкылдажа берди.

Бир катап эне карлагаш балдарына курт-кончыс бедреп уча берди. Бу тушта карлагаштын бир балазы уйананг жерге келип түшкен. Витя оны ойто уйага салып койды.

Эне карлагаш учуп келерде, балдары ончозы уйазында болды.

Карарткан сөстөрдин тазылын ла кожулталарын чийүчөклө бөлип, чыгара бичип ал. Кожулталардын чын бичилерин жартап бер.

295 таскаду. Угы жаңыс сөстөрди талдап, столбикке бичи. Тазыларын көргүзүп сал.

Таарла, жыраа, жыргал, эје, жыраалу, эжелү, тазылду, таарлу, жыраала, жырга, тазыл, таар, ук, укташ.

Тазылы бир сөстөрди кандый сөстөр деп айдар?

296 таскаду. Сөстөрди көргүзү аайынча ылгап бичи.

Мылтык, жорыкка, күүлелерге, борсыктардын, ийтке, аяк, байрамга, туткан, журтта, кандык.

Көргүзү:

Жүк ле тазылдан турган сөстөр: мылтык,

Тазыл ла бир кожултанан турган сөстөр: жорык[ка],

Тазыл ла бир канча кожултанан турган сөстөр:
күүле[лер][ге],

297 таскаду. Берген сөстөрдөн башка-башка куучын-эрмектин бөлүктөрүн бүдүрүп бичи. Кожулталарын көргүзүп сал.

План, баш, курсак, жан, жөп, кечү.

Көргүзү:

Адалгыш: *план, ...* .

Жарталгыш: *планду, ...* .

Глагол: *планда, ...* .

298 таскаду. Точкалардын ордына керектү таныктарды тургузып бичип ал.

1. Арка жер..е чык..ан кижинин

амырап алар күүни келет.

Меес жер.. кел..ен кижинин

ару кей..е сыны жеңилет.

2. Жалкунын иргезин..е ийт те со..ор агаш жок.

1. Кандый таныктар бичидин, ненин учун?

2. Узун үндү табышту сөстөрдү айдып бер.

299 таскаду. Берилген сөстөргө узун үндү табышту эжер сөс бичип ал.

жан — жаан

эр —

күн —

жек —

ур —

үр —

жон —

кар —

тар —

Узун үндү табыштар сөстөрдүн учурын канайдат?

300 таскаду. Берген сөстөрдү озо бажынан, оного учынан баштап кычыр. Учур кычылды ба?

кабак	күүк	сөс	ада
кузук	күйк	сыс	сас
кылык	өмө	чач	

Бойыгар база ондой сөстөр айдып беригер.

301 таскаду. Берген сөстөрдү чын, оного тескеери кычыр.

сүт — түс	көс —	мак —
арба —	айак —	кос —

Бу ойынды оного ары улалтып ойногор, кем көп сөстөр табар.

302 таскаду. Эрмектерди бичип ал. Колболу сөстөрдүн алдыла чийү тарт.

1. Жарганат түште учат. 2. Садтын өштүзи курт-конгыс болуп жат. 3. Эртең тура ончо неме уйкудан ойгонот. 4. Бистин журтта жаңы сегисылдык школ ачылды.

303 таскаду. Берилген таблицага орфографиянын сөзлигинен колболу сөстөр чыгара бичип ал.

Жаба бичилер	Башка бичилер	Чийүчек ажыра бичилер
суалгыш	уй саачы	мал-аш

Бичип алган сөстөрдүн бүткөн аайын жартап бер.

304 таскаду. Чокым, јарт кычыр.

Аспан.

«Беларусь» дейтен трактор ошкош көк-јажыл күдүреш аспан өлөннин бажында отурды. Өлө-чоокыр көбөлөкти көрүп ийеле, айтты:

— Эй, најы, бу сенин учужын кандый көжү! Бу учушла бу ла јаткан көлди кечип болорын та јок. А мен мынан ла секирзем ту-у-у ла эде берерим. «Бир» ле де, јаныс ла ол јаратта. «Эки» ле де, ойто мында.

— Је секирип ийзен, мен тоолойын. Капшай. Р-раз!

— Акыр, акыр, алтайлап тооло.

— Је, би-р-р...

— Эм ле, эм ле...

— Э-э-ки!

Күдүрес эдип аспан секирди. Көгөр-и-ип барала, көлдин өзөгине түшти. Суунун түбинен чараган көгөрөс эдип чыгала, аспанды тудуп алды.

А. Ередеев.

1. Аспаннын кылыгы керегинде кандый кеп сөслө айдарга јараар?

2. «Күдүреш аспан», «учужын көжү» дегенин канайда аайладың? Олорды кандый сөстөрлө солыырга јараар?

3. Тексттен колболу сөстөрдү айдып бер. Олор кандый куучын-эрмектин бөлүгү болор, нени көргүзип јат?

305 таскаду. Берилген сөстөрдү үйелерге бөлип бичи.

орын	кулун	булут	бозого
толык	көмүр	көрүк	тумчук

Эрин чөйилер үндү табыштар сөстин канча үйезине јетире бичилер?

306 таскаду. Кычыр. Кеп сөстөрдин учурин жартап бер.

1. Укаалу сөсти угарга јакшы.
2. Туудый коозо болгончо, аякча аш болзын.
3. Иштеңкейди иш те сүүр.

Кеп сөстөрди бичийле, эрин чөйилер үндүлердин алдыла чийү тарт.

307 таскаду. Адалгыштардан сөсколбулар тургузып бичи. Кандый сөстөрдө тунгак туйук үнгүр эжерине көчөт, темдектеп сал.

Кайын, тос. Малта, сап. Мөш, кузук. Сүмер, класс. Сыгын, үн. Јааш, темдек. Школ, глобус.

308 таскаду. Скобкада адалгыштарды керектү кубулткыштарга тургузып, эрмектерди бичи.

1. Чаазын (кереп) уулчактар јаскы (суулар) божотты.
2. Бистин (јурт) улус айылдарынын јанына чечектер отургысты.
3. Кичеемкей үренчик качан да болзо, (урок) белең келет.
4. Јууктап келеткен (поезд) табыжы угулды.

Кубулткыштын кожулталарын анылап сал.

309 таскаду. Үлгерди кычыр.

Алтайга јас келди.

Калын тошту чанкыр сууларды
Јастын јылу тыныжы ойгосты.
Кыштайын эриккен јаратты
Суу толкузыла экчеп окшоды.

(В. Качканаков.)

1. Сен бу үлгерге кандый журук жураар эдинг?
2. Адалгыштарды колбулу јарталгыштарыла кожо чыгара бичип ал.

310 таскаду. Табышкактарды кычырала, тап.

1. Уйуктаза, көзин јумбайт,
канатту, је учпайт.

Буттары јок, је качса,

Не де ого јетпейт.

б				к
---	--	--	--	---

2. Кызыл сапожкалу

Јайбан-јайбан базытту,

Кыјыран кылыкту,

кызыл јалбак тумчукту.

к		с
---	--	---

Экинчи табышкактан јарталгыштар айдып бер. Јарталгыштар куучын-эрмекке не керектү?

311 таскаду. Эрмектердин кыйгылу учурын үнле көргүзип кычыр. Бичип ал.

Кандый айас, јылу күн!

Көк тенери кандый јарык, јараш!

Кеен јас, јараш јас!

Чечектерле чүмделген јас

Бистин Алтайга једип келди.

312 таскаду. Берилген эрмектерди учына јетире бичип ал.

Түнде тонуп калган кар чаналардын алдына Туулар-
дын бажынан тегерик кызыл күн Ыраакта турган тошту
мөңкүлөрдүн баштары онын чогына Бис эки башка

Керектү сөстөр: *мызылдай берди, кыјыран турды,
чыгып келди, бөлиндис.*

313 таскаду. Кычылала, бичип ал.

Жаскыда Кайру жарана берет. Маралдын кызыл, ак чечектери жайылып, журтты чүмдейт. Чечектер туралардын көз-нөктөрүндө, школдо, кызычактардын чачтарында көрүнөт.

Аламалар апагаш-апагаш чечектери жайылган турат. Чолушман чанкыр толкуларды Алтын-Көлгө мендеп апарат.

1. Калганчы эрмекте төс лө эченги члендерди көргүзүп сал.
2. Жарталгыштардын алдыла тыйрык чийүү тарт, озор нени көргүзөт?

314 таскаду. Берген сөскөлбулардын учурын жарта. Кижн олорло качан тузаланып жат?

Курч малта, курч кижн, күрөн будук, күрөн күс, куру аяк, куру тил, торко бөс, торко өлөн.

Бойоор кандый темдектер билерер, айдып беригер. Бир-эки сөскөлбула эрмектер тургузып бичн.

315 таскаду. Үлгердн бичнп, глаголдордын алдыла чийүү тарт.

Арка жерде көк өстн.
Алтайыма жай келдн.
Жаш агаштар бүрлендн.
Эднл күүк эде бердн.

Глагол нени темдектейт? Ол кандый сурактарга каруу берет?

316 таскаду. Точкалардын ордына керектүү глаголдорды тургузып, эрмектердн бичн.

1. Темир аттар элбек јаланда 2. Тын салкынга чичке агаштар 3. Јайгыда кўн эрте 4. Олор суучакла таныш эмес көлгө

Керектү сөстөр: *чыгат, күйкүйрешти, јайканыжат, түйжүн келдилер.*

317 таскаду. Сөстөрдү лаптап кычырала, шуўлтези аайынча эрмектерге бөлип бичи.

Кычыр үрен тышкары чыгып ар-бүткенди шинге ойто келип јура көргөнинди бичи.

Канча эрмек болды? Кажы ла эрмекти база катап кычырып бер.

318 таскаду. Сөстөрдү келиштире тургузып, эрмектерди бичип ал.

1. Маргаандар, өтти, спортивный, школо. 2. Бойларынын, ондо, үренчиктер, эпчилин, чыйрагын, чеченин, ченедилер. 3. Чыйрактардын, бирүзи, болды, Амыр. 4. Ол, баштапкы, јер алган.

Эрмектердин төс члендеринин алдыла чийү тартып сал.

319 таскаду. Үлгерди озо бойында, онон тыгыда кычырып бер.

Ак-јарыктын балдары,
Бүгүн слердин байрамаар!
Ончо балдарга — тамзыктар.
Ончо балдарга — күлүмји.
Ончо балдарга — иженчи.

1. «Тамзык» деп сөсти канайда аайлап турун?

2. Ұлгерди кандый ўнле кычырдын, нениг учун?

3. Балдардын телекейлик байрамы керегинде нени билеринг, куучындап бер. Слердин школдо бу кўнди канайда өткўрер?

320 таскаду.

Јурукты ајыктап кўригер. Ондо не јуралганын куучындагар.

Јакылта. Алтай улус сўттен кандый курсак эдип турган? Курсактарды адап беригер. Ол курсактардын бир бўдўмин јартап бичигер: амтанын, ўгин, бўдўмин. Канайда белетеп турганын билеригерле база бичигер.

Чеген. И. Ортоңулов.

321 таскаду. Александр Ередеевтин үлгерлеринен алган үзүктөрдү чокым-жарт кычыраар.

Көктаман.

Көбөлөк көкип, жеңил учуп,
Көктаманга једип ол келди.
Канаттарын олуй-солуй тудуп,
Кару јымжак эм сурады:
— Көк јалбыштый, көктаман,
Көстөрин сенин чокту.
Јараш јыдын јайылган
Јаш бистерге ол эмдү.
Сүрлү чанкыр өңиннен
Сүртүп берзен эмештен?
Көктаманга алкыш тын јарады,
Көстөри мөлтүрөп, көөрөп сүүнди.
Канаттарга чанкыр-ногон чийү јарады.
«Качан да јараш јүр!» — деди.

Сары чечек.

Көбөлөк көжү, жеңил кайып,
Көндүрө сары чечекке келди.
Килтиркей канаттарын ачып-јабып,
Киленкей јымжак үниле јайнады:
— Айдын сары чоғындый,
Алтайыстын кызы сен.
Тил кожо ашкадый
Тату сүр мөттү сен.
Алтын кептү өңиннен
Алып берзен кысканбай?

Сары чечек сўрлў ўлгерге сўўнди,
Сары тандактый јайыла берди.
Канаттарга сары кулјалар сырыды,
«Салымын јаркынду бол!» — деди.

Слер кандый ѓндў кѳбѳлѳктѳр кѳрдигер?
Кѳбѳлѳккѳ ондый ѓндѳрди кем сыйлаган эмтир?
Кѳбѳлѳк чечектерге кандый сѳстѳр айдып сураган эмтир?
Слер кандый алкыш сѳстѳр билереер, айдып беригер.

Јакылта. Отты, очокты алкаган сѳстѳрди каргандарыгардан сурап угала, бичип алыгар. Алкыш сѳстѳрди ундыбай, айдып јўригер.

Јай. И. Митрофанов.

322 таскаду. «Жай» деп журуктан таныган чечектерди адап беригер.
Слер кандый эм өлөндөр билереер?

323 таскаду. Кычыраар. Алкыш сөстөрдү эске үренип алала, ундыбай жүригер.

Эм өлөндү жууйтан жери, өйи бар. Кижиге баспаган жерден, мөңкү чыкпаган, амыр, катуланбаган жерден өлөндү жуур. Оны тегери күркүребеген өйдө, чечектеп турар тужында жуур. Эм өлөндү күскиде, жайгыда кадып та калганда жуурга жараар. Кажы ла өлөннүн бойынын өйи бар. Эм өлөндү үзүп, тузаланар алдында мынайда айдар жанду:

«Шоктоп алып жаткан эмезим,
Ойноп алып жаткан эмезим.
Эрик жок
Ачал-жоболдун бажында,
Арга-жокко алып жадым.
Алтай-Кудайдын алдынан
Алкыжын берзин деп, сурап турум».

А. Ередеев.

БАЖАЛЫКТАР

Экинчи класста үренгенин катап көрүп теренжидери

Эрмек. Текст. Сөс	3
Тазылы жангыс сөстөр	10
Табыштар ла таныктар. Үндүлөр ле туйуктар	13
Табылу, суракту, кыйгылу эрмектер	26
Эрмектин төс лө эчени члендери	30

Сөстин бүдүми.

Сөстин тазылы ла кожултазы	43
Сөстин кожулталарын чын бичири	46
Сөстин тазылы токтогон туйук табышты чын бичири	49
Сөстин бүдүмин катап көрөри	51
Эрин чөйилер үндүлөрдө сөстөрдө чын бичири	52
Колболу сөстөр	55
Куучын-эрмектин бөлүктөри	58
Адалгыш	63
Адалгыштын тоозы	64
Адалгыштардын кубулткыштарла кубулары	69
Адалгыштар кубулткыштарла кубулар ээжи	72
Орус тилден кирген адалгыштардын кубулары	90
Жарталгыш	91
Солума	96
Глагол	99
Адалгыш, жарталгыш, солума, глагол керегинде катап көрөри	106
Жыл туркунына үренгенин катап көрөри	113

Н. Н. Суразакова, К. К. Пиантинова

АЛТАЙСКИЙ ЯЗЫК

3 КЛАСС

Редактор Р. А. Лыкова.

Художник С. Г. Козловцева.

Художественный редактор З. В. Янсон.

Технический редактор Л. Г. Кользенова.

Корректор Л. А. Патагашева.

Сдано в набор 24.04.97 г. Подписано к печати 30.09.97 г. Формат 70х90 1/16.
Бумага офсетная. Гарнитура Школьная. Печать офсетная. Усл. п. л. 9,1. Уч.-изд. л.
4,8. Тираж 4000 экз. Заказ 1858.

Книжное издательство «Юч-Сюмер» Республики Алтай,
659700 г. Горно-Алтайск, ул. Чорос-Гуркина, 38.

Горно-Алтайская республиканская типография,
659700 г. Горно-Алтайск, пр. Коммунистический, 35.

КУБУЛТКЫШТАР ЛА СУРАКТАРЫ

Төзөөчи	кем?	не?
Энчилеечи	кемнин?	ненин?
Береечи	кемге?	неге?
Көстөөчи	кемди?	нени?
Өмөлөөчи	кемле?	неле?
Жерлеечи	кемде?	неде?
Чыгытту	кемнен?	неден?

КОЖУЛТАЛАРДЫҢ ЧЫН БИЧИЛЕРИ

Э. К. кўннин
jonнын

оттын
тыттын

Ч. К. кўннен
jonнон

оттон
тыттан

К. к. отты
тытты

Ј. к. отто
тытта

Б. к. кўўкке
бөрўкке

Ө. к. колло
јолло

16-00